

Sametingets jordbruksmelding

Vedtatt den 29. november 2007

Sak 62/07

SÁMEDIGGI SAMETINGET

Ávjovárgeaidnu 50
N-9730 Karasjok/Karášjohka
Telefon +47 78 47 40 00
Telefaks +47 78 47 40 90
samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

1	INNLEDNING	4
1.1	BAKGRUNN.....	4
1.2	ARBEIDSMETODE.....	4
2	MÅLSETTINGER FOR JORDBRUKET I SAMISKE BOSETTINGSOMRÅDER.....	4
3	OPPSUMMERING AV 2001-PLANEN	5
	<i>En samisk jordbrukspolitisk sone og Regionalisering av nasjonal jordbrukspolitikk.....</i>	<i>5</i>
	<i>Et verdiskapningsprogram for samisk jordbruk.....</i>	<i>5</i>
4	SAMISK JORDBRUK	6
4.1	HISTORIE	6
4.2	HVA ER SAMISK JORDBRUK?.....	7
4.3	JORDBRUKET SOM BÆRER AV SAMISK KULTUR OG RETTSLIGE FORPLIKTELSER	8
5	DAGENS SITUASJON I JORDBRUKET I DE SAMISKE BOSETTINGSOMRÅDENE.....	9
5.1	DATAGRUNNLAG	9
5.2	ANTALL BRUK	9
5.3	JORDBRUKSAREAL I DRIFT OG GJENNOMSNITTLIG BRUKSSTØRRELSE	10
5.4	BRUKSSTRUKTUREN ETTER PRODUKSJONSFORM	10
5.5	SKOGBRUK	11
5.6	ANDRE PRODUKSJONER	12
5.7	SYSSELSETTING I JORDBRUKET.....	13
5.8	RINGVIRKNINGER AV JORDBRUKET	13
5.9	VERDISKAPNING I JORDBRUKET.....	15
5.10	ROVVILT.....	16
5.11	KULTURLANDSKAP I ENDRING.....	16
6	RAMMEBETINGELSER.....	17
6.1	REGIONALE RAMMEBETINGELSER	17
6.2	NASJONALE RAMMEBETINGELSER	18
6.3	INTERNASJONALE RAMMEBETINGELSER	18
7	UTFORDRINGER FOR JORDBRUKET I SAMISKE OMRÅDER.....	19
7.1	BEHOV FOR BEDRE LØNNSOMHET I NÆRINGEN	19
7.2	OVERPRODUKSJON OG OVERKAPASITET	19
7.3	MELKEPRODUKSJON	20
7.4	REKRUTTERING TIL JORDBRUKET	20
7.5	BEHOV FOR ØKT PRODUKTMANGFOLD.....	21
7.6	BEHOV FOR RÅDGIVNING.....	21
8	BRUK AV SAMETINGETS TILSKUDDSMIDLER TIL NÆRINGSUTVIKLING	22
8.1	MÅL OG STRATEGIER.....	22
8.2	VIRKEOMRÅDE	23
8.3	VIRKEMIDLER.....	23
8.4	VIRKEMIDDELBRUK.....	23
8.4.1	<i>Tilskudd til investeringer i jordbruket.....</i>	<i>23</i>
8.4.2	<i>Næringskombinasjoner.....</i>	<i>25</i>
9	SATSINGSOMRÅDER.....	25
9.1	BAKGRUNN.....	25
9.2	BEDRE LØNNSOMHET.....	25
9.3	MELKEPOLITIKKEN.....	26
9.4	EN REGIONALISERING AV NASJONAL LANDBRUKSPOLITIKK.....	27
9.5	ØKT LOKAL VIDEREFØREDLING	28
9.6	LEGGE TIL RETTE FOR NÆRINGSKOMBINASJONER.....	30
9.7	KOMPETANSEUTVIKLING OG NETTVERKSBYGGING	32
9.8	UTNYTTELSE AV UTMARKSRESSURSENE.....	33
9.9	RETTIGHETER I UTMARK.....	35
9.10	KULTURLANDSKAP.....	35

10	FORHOLDET TIL FINNMARKSEIENDOMMEN (FEFO)	35
11	NÆRINGS- OG KULTURKOMITEENS BEHANDLING	36
	NÆRINGS- OG KULTURKOMITEENS BEHANDLING AV 14.09.07	36
	<i>Innledning</i>	36
	<i>Merknader:</i>	36
	<i>Komiteens tilråding:</i>	38
	NÆRINGS- OG KULTURKOMITEENS BEHANDLING AV 15.11.07	38
	<i>Komiteens tilråding:</i>	38

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Sametingsrådet har i sitt politiske program for perioden 2006 – 2009 bestemt at det skal utarbeides en ny jordbruksmelding for samiske bosettingsområder. Det fremgår at det er viktig å fokusere på opprettholdelse av jordbruksdrift og nyskapning i tilknytning til jordbruket.

Sametinget har også tidligere vedtatt overordnede strategier for jordbruket i samiske bosettingsområder. I 1994 nedsatte Sametinget et utvalg for utarbeiding av en egen jordbruksplan og utvalgets utkast ble overlevert Sametinget høsten 1995. Sametinget vedtok Samisk jordbruksplan i sak 10/96.

Samisk Næringsråd tok i 1999 initiativ til å rullere jordbruksplanen og oppnevnte et eksternt utvalg for å gjøre dette arbeidet. Utvalget la i august 2000 frem resultatet av sitt arbeid i dokumentet ”Jordbruksplan for samiske bosettingsområder – et prosjekt for Sametinget”. På bakgrunn av dette dokumentet, vedtok Sametinget i sak 08/01 en revidert jordbruksplan.

1.2 Arbeidsmetode

I arbeidet med en jordbruksmelding for de samiske bosettingsområdene, har det vært naturlig å ta utgangspunkt i det arbeidet som allerede er gjort. Det foreligger mye informasjon om jordbruket i samiske bosettingsområder i dokumentet ”Jordbruksplan for samiske bosettingsområder - et prosjekt for Sametinget” fra august 2000. Sametinget har derfor ikke sett det nødvendig denne gangen å etablere et eksternt prosjekt, men har utført det meste av arbeidet selv. Samtidig er det tatt hensyn til utviklingen siden 2001 og de erfaringer vi har gjort oss i løpet av disse årene. For å sikre den praktiske jordbruksfaglige tilnærmingen i arbeidet, har vi knyttet til oss ressurspersoner i en referansegruppe. Referansegruppen har bestått av Gunnar Johnsen (sauebonde fra Porsanger og leder i Finnmark Bonde og Småbrukerlag), Fred Johnsen (melkebonde fra Tana og leder i Finnmark Bondelag), Svein Peter Pedersen (melkebonde fra Kåfjord) og Ole Edgar Nilssen (fylkesagronom ved fylkesmannen i Finnmark). Det har vært arrangert to samlinger med referansegruppen. I tillegg har det vært kontakt per post og telefon. Utkastet til ny jordbruksmelding er behandlet av Sametingsrådet, og referansegruppen er således ikke ansvarlig for innholdet og de politiske prioriteringene i meldingen.

2 Målsettinger for jordbruket i samiske bosettingsområder

Primærnæringene har en viktig plass i samiske samfunn, både som næringer og kulturbærere. I samiske samfunn er sammenhengen mellom næring og kultur sterkt vektlagt. Det gjelder derfor å utvikle og ivareta den næringsvirksomheten som utgjør det materielle grunnlaget for samisk kultur og identitet. Selv om samer deltar i det moderne differensierte yrkeslivet, har primærnæringene særlig betydning for bo- og sysselsettingen i samiske områder. Tradisjonelt har produksjonen innenfor jordbruk, fiske, reindrift, utmark, duodji og kombinasjoner av disse dannet grunnlaget for bo- og sysselsettingen. Det er derfor en klar sammenheng mellom samisk bygdebosetting og primærnæringenes stilling som sysselsettingsfaktor. Yrkesvalg er for mange i samiske samfunn sterkt knyttet til ønsket om lokalt tilhold i bygdene. Derfor står fortsatt primærnæringsvirksomhet sterkt lokalt i bygdene.

I likhet med øvrige primærnæringer, spiller jordbruket en sentral rolle i å opprettholde samiske kulturtradisjoner og er en viktig sysselsettingsfaktor i samiske områder. I Sametingsrådets politiske

program for perioden 2006 – 2009 fremgår det at Sametingets hovedmål for næringen er å opprettholde sysselsettingen og bruksstrukturer vi har i dag. Utviklingen for jordbruket i de samiske bosettingsområdene er imidlertid dramatisk, og rammevilkårene for jordbruket i samiske strøk har endret seg betraktelig de siste årene.

Samisk jordbruk er i løpet av de siste 30 - 40 år blitt standardisert etter norsk landbrukspolitikk og dette har fratatt det samiske folk en viktig kulturarv. I framtida er det et mål å ta tilbake en del av kulturen i utøvelse av primærnæringen. Mangfoldet som tidligere har kjennetegnet samisk jordbruk må derfor spille en viktig rolle. Det gjelder både innenfor primærproduksjoner som skjer på gården og det gjelder de produktene som videreføres på gården. Det er viktig å satse på å dyrke fram samiske mattradisjoner. Dette vil samtidig bidra til økt verdiskapning i jordbruket.

Det er videre et mål at jordbruket i de samiske bosettingsområdene sikrer matforsyningen til disse områdene. Dette er viktig i forhold til matberedskap og i et miljøperspektiv.

3 Oppsummering av 2001-planen

Jordbruksplanen fra 2001 hadde tre sentrale innsatsområder - en regionalisering og omlegging av nasjonal landbrukspolitikk, et verdiskapningsprogram for samisk jordbruk og en omlegging av Sametingets virkemiddelbruk overfor jordbruket. Sametingets plenum vedtok i sak 8/01 et overordnet mål for jordbruket i samiske områder:

- Å sikre stabil sysselsetting slik at man gjennom dette kan bevare og utvikle samisk språk og kultur.

Plenum vedtok følgende innsatsområder:

1. Inkorporere samisk landbrukspolitisk sone i et nasjonalt landbruksperspektiv
2. Verdiskapningsprogram for samisk jordbruk
3. Tilpasse Sametingets virkemiddelpolitikk innenfor jordbruket.

I den samme saken vedtok plenum at virkemiddelbruken ved redskapskjøp ikke skulle endres før en konsekvensvurdering var foretatt.

En samisk jordbrukspolitisk sone og Regionalisering av nasjonal jordbrukspolitikk

En vesentlig del av jordbrukspolitikken utformes gjennom de årlige jordbruksforhandlingene. De innspillene Sametinget har gjort til den nasjonale landbrukspolitikken har i hovedsak vært i forbindelse med disse. Sametinget har bl.a. understreket viktigheten av å sikre det materielle grunnlaget for samisk kultur. Sametinget har ikke fått gjennomslag for å endre den nasjonale jordbrukspolitikken, og heller ikke fått etablert noen jordbrukspolitisk sone. Sametinget har etterlyst Regjeringen om hvilke konsekvenser en WTO-avtale vil få for det samiske jordbruket. Både i denne sammenheng og i forbindelse med innspill til jordbruksavtalen har Sametinget lagt vekt på sentrale myndigheters ansvar for samene som urfolk.

Et verdiskapningsprogram for samisk jordbruk

Samtidig med arbeidet med den forrige planen igangsatte Landbruksdepartementet et verdiskapningsprogram for mat. Reindriftsnæringen fikk sitt verdiskapningsprogram i 2002. Sametingets intensjoner med det foreslåtte programmet samsvarte med det sentrale VSP-matprogrammet. I ettertid har det vist seg at samiske jordbrukere i liten grad har kunnet dra nytte av det programmet. Det har vært ikke vært tradisjon å drive med produktutvikling og markedsføring av for eksempel nisjeprodukter blant samiske gårdbrukere. I andre områder utgjør videreforedlingsbedrifter en større del av jordbruksmiljøene. Slike bedrifter har større forutsetninger for å drive med for eksempel produktutvikling. Sametinget har engasjert seg i forarbeidene med

Regjeringens satsning på et verdiskapningsprogram for næringskombinasjoner i samiske områder og satsningen på samisk reiseliv.

Sametinget har i perioden lagt vekt på å legge til rette for å utvikle næringskombinasjoner framfor å etablere driftsstøtteordninger. Innen natur- og kulturbasert reiseliv er det gjennomført flere kompetansehevende kurs og flere reiselivsvirksomheter har mottatt investeringsstøtte. Vektlegging av kvalitet og ekthet er viktige stikkord i utviklingen av det samiske reiselivet. Innen utmarksnæringer har utviklingen av innlandsfiske og utnyttelse av krøkebær som vin og helsekost har vært prioriterte områder.

Fusjon av forsøksringer i Troms kan bidra til å bedre nettverket mellom gårdbrukere og forsøksringene. Sametinget har også fulgt opp arbeidet som Tana videregående skole gjennomfører med tanke på småskala og lokalprodusert mat, grunderkurs og etablererkurs. Koblingen mellom arktisk mat og reiseliv begynner å ta form og vil ha et stort utviklingspotensial så fremt reiselivet prioriterer dette samarbeidet med matprodusenter. Nisje- og lokale matprodukter etterspørres av reisende og av reiselivet.

Lønnsomheten i jordbruket er i stor grad avhengig av de økonomiske rammene som sentrale myndigheter setter. Når det gjelder investeringskostnadene har Samisk utviklingsfond bevilget betydelig støtte til utbygginger. Etter utvidelsen av fondet i 2005 har spesielt Lyngen kommune hatt mange utbygginger av gårdsbruk. De fleste finansieringssakene skjer i samfinansiering med Innovasjon Norge. Landbruketsetaten har en god veiledningstjeneste overfor jordbrukere slik at den informasjon som Sametinget har kanaliseres gjennom kommunene og Sametingets hjemmeside.

Bruksrettighetene i Svartskogen i Kåfjord er avklart og det gir store muligheter for bygdefolket å nyttiggjøre seg av utmarksressursene på egne vilkår. Etableringen av Finnmarkseiendommen gjør det mulig å prøve ut bygdebruksmodeller uten at det er nødvendig å bruke rettsapparatet til det. Sametinget har deltatt i det norsk-finske samarbeidet om forvaltningen av Tanavassdraget. Arbeidet er ikke slutført, men det er nødvendig å enes om bruken av vassdraget.

Rovviltforvaltning er blitt prioritert i Sametinget de siste årene. Foruten å delta i fire rovviltnemnder og i det sentrale samarbeidsutvalget for rovviltforvaltning, har Sametinget ved en rekke anledninger tatt opp de problemer rovvilt forårsaker av tap både i jordbruket og i reindriften. Rovvilt er en stor trussel mot sau på beite. Økonomien i saueholdet er i stor grad avhengig av at det finnes gode beiteområder som gir god tilvekst og lite tap. Sametinget har i sin politikk bl.a. lagt vekt på at beitedyr og rovvilt ikke kan være i samme område.

4 Samisk jordbruk

4.1 Historie

Jordbruket har i flere århundrer vært en viktig næring for den samiske befolkning. I Håkon Jarls saga er det beretninger om fehold blant samene i Nordland allerede på 900-tallet. Arkeologiske funn i Finnmark indikerer at husdyrhold i enkelte samiske strøk kan dateres tilbake til 1300-tallet.

Husdyrhold eller februk var tilpasningen i samiske områder fram til 1700-tallet. Med den kvenske innvandring på 1700-tallet ble jordbruket utviklet med jorddydding og dyrking. Jordbrukets begynnelse preges av en ekstensiv tilpasning med “nogle køer, faar og 1 eller 2 oxer at køre deres tømmer, veed(brende) og høe med”. I tillegg til denne kombinasjonen eide mange noen rein. Vinterfôret til husdyrholdet ble skaffet på utmarksslåtter, myrer, ved sanking av mose, lyng og lav. På kysten ble bl.a. tang og tare brukt til gjødsel og fisk/fiskeslog brukt til fôr som lenge var et viktigere fôr enn høy. Jordbruk og fehold var en del av en kombinasjon med jakt, fiske, bærplukking og

håndverksarbeid. Håndverksproduktene var viktige i byttehandel med reindriftssamenes produkter. I historisk perspektiv har samenes næringstilpasning vært kjennetegnet med stor fleksibilitet. Kunnskapen og evnen til å utnytte tilgjengelige ressurser har ført til stor variasjon i næringstilpasning over tid og mellom personer og distrikter.

Etter grensefastsetting mot Sverige i 1751 definerte staten seg som eier av jorda i Finnmark og begynte å selge jord fra 1775. Da kom den første Jordutvisningsresolusjonen og det ble formelt mulig å eie jord i Finnmark. Gjennom jordlovene fra 1863 og 1902 med staten som eier av grunn i Finnmark ble en fornorskninglinje vedtatt. I 1902 ble reglement etter lov om jordsalg i Finnmark vedtatt i Stortinget hvor “Afhændelse må kun skje til norske statsborgere... som kan tale, læse og skrive det norske sprog og benytter dette til daglig brug” og “Udmaalt jordeiendom gis særskilt norsk navn”. Mulighetene for å eie jord fikk ikke noen stor innvirkning på samenes jordbruksdrift. Samene brukte eiendomsretten på en annen måte enn den norske bonden, odel eksisterte ikke og jorda ble delt mellom barna og videre til barnebarn. Jordsalgsloven medførte imidlertid at samiske bønder som ville eie jord måtte ta norske etternavn.

Utover på 1950- og 60-tallet endret samfunnet seg fra å være preget av primærnæringer med selvhushold, til mer industrialisering og spesialisering i jordbruk og fiske. Oppbygging av meierier og slakterier førte til at jordbruket ble endret til et handelsjordbruk med muligheter for pengeinntekter. I de samiske områdene kom handelsjordbruket inn langt senere enn ellers i landet.

4.2 Hva er samisk jordbruk?

Utviklingen av nasjonal landbrukspolitikk har medført endringer i det samiske jordbruket slik at dette er blitt mer standardisert. Jordbruket er nå først og fremst en viktig bosettings- og sysselsettingsfaktor i de samiske bosettingsområdene, og dermed et viktig materielt grunnlag for å ivareta samisk kultur.

Til tross for en økende standardisering av jordbruket er det fortsatt flere forhold som skiller et samisk jordbruk fra et norsk jordbruk. Her kan nevnes:

- **Allsidig næringstilpasning.** Den samiske næringstilpasning har alltid vært preget av allsidighet. Allsidigheten og den ekstensive ressursutnyttningen ga en fleksibilitet som gjorde samene i stand til å motstå svingninger, både i ressurstilgang og tilgang på inntekt, avsetningsmuligheter. Næringstilpasningen var en direkte nødvendighet for å skaffe livsmidler, og en strategi for spredning av risiko, det å ha “flere bein å stå på”.
- **Ressurssyn og bruk av utmark.** Flexibilitet i ressursutnyttningen har bidratt til å bevare knappe ressurser. I stedet for å overbeskatte en naturressurs, høstet man mindre av flere. Jordbruk kombinert med utmarkshøsting har vært en tradisjonell samisk ressursforvaltning. Tidligere utnyttet man mye av utmarka for å høste tilleggsfôr til dyra, som utmarksslått, lav og mose som tilleggsfôr om våren o.s.v. I dag er fortsatt utmarka viktig for jordbruket som beiteressurs, biinntekt og som matauk. For sauenæringen er utmarka den viktigste ressursen. Fjorden har for de sjøsamiske områdene alltid vært det viktigste området for høsting i utmark.
- **Rettsoppfatning.** Etter samisk sedvane har det yngste barnet førsteretten til å overta gården. Dette har vært hensiktsmessig ettersom den yngste tradisjonelt har bodd lengst hjemme og dermed har hatt større ansvar med å drive gården etter hvert som foreldrene blir eldre. (kilde NOU 2003: 26 s. 111) Odelsloven har også i dag en svak posisjon i det samiske samfunn og har ført til en del konflikter i overdragelse, hvor eldste krever gården overtatt p.g.a. odel, mens det etter samisk sedvane er den yngste som skal overta. Det vanligste var nok at yngste sønn overtok gårdsbruket, men det kunne like godt være en datter dersom hun var yngst. Dette varierte nok en del i de samiske områdene.
- **Økonomisk tilpasning.** Husholdet, som økonomisk produktivitet, er fortsatt levende i de samiske områdene. Husholdet er en fleksibel og rasjonell enhet med sosialt og økonomisk

vedlikehold som målsettinger. I det samiske husholdet er det liten tradisjon for akkumulering av kapital og reinvestering av overskuddet for å bli større.

- **Språk.** Samisk språk er en sentral kilde til kunnskap om samiske næringer og naturforståelse. I utøvelsen av jordbruk i samiske områder er språket svært sentralt. Samisk språk har mange egne ord for ulike deler og gjøremål i jordbruket. Man kan trygt si at det samiske språk har et aktivt og stort eget ordforråd for jordbruket som det er viktig å ta vare på for ettertida.

4.3 Jordbruket som bærer av samisk kultur og rettslige forpliktelser

Jordbruket spiller en sentral rolle i å opprettholde samiske kulturtradisjoner og er en viktig sysselsettingsfaktor i samiske områder. Næringsstilhørighet bidrar til å identifisere det samiske folk. Jordbrukets betydning for samisk kultur ligger på mange plan. Som næring gir jordbruket et økonomisk grunnlag for bosetting i samiske områder. Bosetting i tradisjonelle samiske områder er den viktigste enkeltfaktor for at samisk kultur i bred forstand kan opprettholdes, videreføres og utvikles. Siden samer har drevet jordbruk i mange hundre år bidrar dessuten næringen i seg selv til å opprettholde samisk kultur.

Norge har tiltrådt flere internasjonale konvensjoner, erklæringer og avtaler som gir samene et særlig kulturvern. De viktigste internasjonale rettsregler er FNs konvensjon av 1966 om sivile og politiske rettigheter artikkel 27 og ILO-konvensjon nr. 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater. Også Agenda 21 fra verdenskonferansen for miljø og utvikling, kap. 26, om anerkjennelse og styrking av urbefolkninger og deres samfunn er sentral.

ILO-konvensjon nr. 169 har et hovedprinsipp om urfolks rett til å bevare og videreutvikle sin egen kultur, og myndighetenes plikt til å treffe tiltak for å støtte dette arbeidet. Artikkel 14 og 15 gjelder rettigheter til landområder, og artikkel 23 pålegger myndighetene å anerkjenne bygdenæringer o.l. som viktige faktorer for å opprettholde urfolks kultur, økonomisk bæreevne og utvikling. Myndighetene må også, hvis nødvendig, styrke og fremme slik virksomhet.

Artikkel 27 i FNs konvensjon av 1966 om sivile og politiske rettigheter er en sentral bestemmelse i internasjonal rett til vern om minoriteter. Norske myndigheter har anerkjent samene som en minoritet og dermed at samene har rettigheter i forhold til denne bestemmelsen. Artikkel 27 uttaler at minoriteter ikke skal berøves retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin kultur, bekjenne og praktisere sin egen religion, eller bruke eget språk. Et spørsmål har vært mulighetene for positiv diskriminering. I forarbeidet til Grunnlovens § 110a ble dette drøftet, og det er alminnelig tolkning at bestemmelsen gir hjemmel for krav om positive tiltak fra myndighetenes side for å etterkomme forpliktelser. Et annet sentralt spørsmål har vært kulturbegrepets tolkning i artikkel 27. I forhold til samer som urfolk er det en alminnelig tolkning at bestemmelsene også omfatter de materielle forutsetningene for samenes totale kulturutøvelse. (St.meld. nr. 41(1996-97). Stortingets justiskomiteé uttalte under behandlingen av Sameloven følgende: "Komiteen slutter seg til oppfatningen om at staten har en forpliktelse til positivt å bidra til at den samiske folkegruppe har materielle forutsetninger for å dyrke sin kultur og sitt språk, samt gis innflytelse på det fysiske og økonomiske grunnlaget for sin kulturform." (Innst. O. nr. 79 for 1980-87:5)

Norsk lovgivning har i den senere tid styrket samenes rettstilling, først og fremst gjennom Grunnlovens § 110a, sameloven og finnmarksloven.

5 Dagens situasjon i jordbruket i de samiske bosettingsområdene

5.1 Datagrunnlag

Når en skal se nærmere på jordbruksstrukturen i de samiske bosettingsområdene, er det naturlig å ta utgangspunkt i de områdene som er innenfor virkeområdet til Samisk Utviklingsfond. Statistisk sentralbyrå (SSB) utarbeidet en samisk statistikk i 2006 for SUFs geografiske virkeområde slik dette var i 2005. SSB sier i en kommentar til statistikken at denne måten å avgrense det samiske bosettingsområdet på har klare svakheter. En av de vesentligste er at SUFs geografiske virkeområde kun dekker områder nord for Saltfjellet. Dermed faller hele det sørsamiske bosettingsområdet utenfor. SSB sier imidlertid at det gjenstår å finne fram til metoder for å konkretisere sørsamiske bosettingsområder på en slik måte at det kan lages særskilt samisk statistikk som inkluderer disse.

Ettersom SSB har utarbeidet en samisk statistikk er datagrunnlaget ikke identisk med datagrunnlaget da forrige jordbruksmelding ble utarbeidet. SSBs samisk statistikk anses som en vesentlig forbedring av mulighetene til å si noe om dagens jordbruksstruktur i de samiske bosettingsområdene.

Følgende kommuner er med i datagrunnlaget:

Nordland

Hele Tysfjord kommune og deler av Narvik, Hamarøy og Evenes kommuner.

Troms

Hele Skånland, Lavangen, Lyngen, Storfjord, Gáivuotna-Kåfjord og Kvænangen kommuner, og deler av Tromsø, Gratangen og Sørreisa kommuner.

Finnmark Finnmarku

Hele Guovdageaidnu-Kautokeino, Loppa, Kvalsund, Porsanger, Kárášjohka-Karasjok, Deatnu-Tana og Unjárga-Nesseby kommuner, og deler av Alta, Måsøy, Nordkapp, Lebesby, Gamvik og Sør-Varanger kommuner.

5.2 Antall bruk

Bruksutviklingen i de samiske bosettingsområdene er negativ. Fra 1989 til 2003 ble antallet bruk redusert fra 1549 til 743, noe som tilsvarer en reduksjon på over 50 %.

Sett i forhold til landet som helhet har de samiske områdene hatt en sterkere reduksjon i antall bruk. Nasjonalt var det 99.382 jordbruksbedrifter i 1989 og 58.231 i 2003. (Kilde SSB, Jordbruksstatistikk 2005 tabell 1.2.) Dette tilsvarer en nasjonal nedgang på 41 %.

Tabell 1 Antallet jordbruksbedrifter i SUF-området

	Jordbruksbedrifter i alt	Mannlig hovedbruker	Kvinnelig hovedbruker	Upersonlig bruker
1989	1 549	1 245	283	21
1999	1 012	785	218	9
2000	980	760	212	8
2001	890	698	184	8
2002	819	638	166	15
2003	743	584	146	13

Kilde: SSB, Samisk statistikk 2006, tabell 55

Samtidig med at det blir færre bruk, skjer det også en sentralisering og en konsentrasjon av jordbruket til store jordbrukskommuner. I enkelte områder har reduksjonen i antall bruk vært så kraftig at det er snakk om en utradering av jordbruket. Sametinget har ikke en fullgod forklaring på hvorfor nedgangen i antall bruk i samiske områder er større enn på landsbasis, men det er grunn til å anta at inntektene fra bruket ikke er store nok, og at klimatiske forskjeller skaper større utfordringer for jordbruk i samiske områder enn lenger sør. Dessuten består jordbruket i samiske områder i større grad av kombinasjons- og lavkapitaliserte bruk, altså mindre bruk som ikke har vært gjennom store bruksutbygginger, gjerne knyttet til sauedrift i kombinasjon med andre næringer/inntekter.

5.3 Jordbruksareal i drift og gjennomsnittlig bruksstørrelse

Størrelsen på jordbruksareal i drift i de samiske bosettingsområdene har økt siden 1989. Arealet økte fra 115 712 dekar i 1989 til 130 933 dekar i 2003, noe som tilsvarer en økning på 11 – 12 %. Dette betyr at gjennomsnittlig bruksstørrelse i samiske områder økte fra 74 dekar i 1989 til 176 dekar i 2003.

Tempoet i strukturrasjonaliseringen er raskere i de samiske områdene enn i landet for øvrig, se kap. 5.2. I tillegg endres bruksstrukturen i de samiske områdene til å bli likere den bruksstrukturen vi har i landet for øvrig. Det er imidlertid et viktig moment at arealgrunnlaget i de samiske bosettingsområdene ikke er direkte sammenlignbart med resten av landet. I den nordlige landsdelen er arealbehovet i mange tilfeller dobbelt så stort som i Sør-Norge ettersom det ikke er mulig å foreta to årlige høstinger i Nord-Norge.

Tabell 2 Jordbruksareal i drift i SUF-området. Dekar

	Jordbruksareal i drift i alt	Rotvekster til fôr, grønnfôr og silovekster	Poteter	Andre vekster på åker og i hage inkl. brakk	Eng til slått og beite	Av dette fulldyrka eng
1989	115 712	8 194	936	1 446	105 136	95 288
1999	133 772	8 735	598	478	123 961	109 720
2000	134 328	7 952	597	713	125 066	109 170
2001	132 718	7 196	639	512	124 371	108 217
2002	132 931	5 848	655	545	125 883	109 941
2003	130 933	5 671	503	553	124 206	108 224

Kilde: SSB, Samisk statistikk 2006, tabell 49

5.4 Bruksstrukturen etter produksjonsform

Melkeproduksjonen er fortsatt bærebjelken i distriktsjordbruket, så også i de samiske områdene. Melkeproduksjonen har den største verdiskapningen pr. bruk og gir betydelige ringvirkninger for

kommuner og lokalsamfunn. Bruk med melkeproduksjon er som tabellen nedenfor viser, redusert fra 317 i 1989 til 220 i 2003, noe som tilsvarer 30 %. I samme periode er størrelsen på gjennomsnittsbasket økt fra 12,4 melkekyr i gjennomsnitt i 1989 til 15,3 melkekyr i 2003. På landsbasis har økningen fra 1999 (har ikke tall for 1989) til 2003 vært fra 13,8 dyr til 15,9 dyr. (Kilde: SSB, Jordbruksstatistikk 2005 tabell 3.5)

Det er i dag overproduksjon av melk på landsbasis. Det har de siste årene blitt innført flere produksjonsregulerende tiltak for å få ned den totale melkeproduksjonen. I 1997 ble det innført en ordning med kjøp og salg av melkekvoter. Denne ordningen har slått uheldig ut for jordbruket i de samiske områdene. Bare i Finnmark solgte 71 melkebønder melkekvoten fra innføring av ordningen i 1997 fram til 2006. I et område hvor jordbruket er så marginalt og hvor melkeproduksjon er såvidt viktig, er det en uheldig virkning av en nasjonal ordning.

Antall bruk med sau over 1 år og geit er i perioden 1989-2003 redusert fra 1082 til 492, noe som tilsvarer 54,5 %. Nasjonalt er antall sauebruk redusert fra 28.887 i 1989 til 19.909 i 2003. (Kilde: SSB, Jordbruksstatistikk 2005 tabell 3.1) Dette tilsvarer en reduksjon på 31 %. Antallet geitebruk er redusert fra 751 i 1999 (tall fra 1989 ikke tilgjengelig) til 588 i 2003. I perioden 1989 til 2003 økte gjennomsnittstørrelsen på bruk med sau over 1 år i SUF-området fra 24,5 dyr til 54,3 dyr. (Kilde: SSB, Samisk statistikk 2006, tabell 55) Nasjonalt skjedde det i samme periode en økning fra 31,1 dyr per bruk til 49,6 dyr. (Kilde: SSB, Jordbruksstatistikk 2005 tabell 3.5) Dette betyr at økningen i antallet dyr per bruk i SUF-området var på 121 %, mens den nasjonalt var på 59 %.

Sauebruk er utbredt over store deler av det samiske bosettingsområdet, men har en spesielt viktig funksjon i de samiske kyst- og fjordområder. Sauebruk har hatt den sterkeste nedgangen i antall bruk og dermed har kyst- og fjordområdene hatt en negativ utvikling, spesielt i Finnmark. Sauenæringen sliter med utfordringer i form av økt press på utmarka, både i form av allmenn bruk og i form av rovdyr. Næringen sliter også generelt med svak økonomi.

Tabell 3 Jordbruksbedrifter med forskjellige husdyr og gjennomsnittlig buskapsstørrelse i SUF-området

	Jordbruksbedrifter med					Dyretall pr. jordbruksbedrift			
	Storfe	Kyr	Sau over 1 år	Mjølkegeiter	Svin	Storfe	Kyr	Sau over 1 år	Mjølkegeiter
1989	388	317	968	114	29	23,5	12,4	24,5	55,2
1999	317	259	559	80	45	29,9	14,2	44,1	66,3
2000	297	246	539	76	34	30,3	14,6	45,3	68,8
2001	286	233	511	67	32	30,9	14,6	48,0	72,3
2002	269	228	476	60	28	32,8	14,8	51,1	77,2
2003	250	220	437	55	26	34,7	15,3	54,3	80,3

Kilde: SSB, Samisk statistikk, tabell 52

5.5 Skogbruk

Tradisjonelt har det samiske skogbruket vært preget av forsiktige hogster der man har tatt ut virke til ved, bygningsmaterialer og stenger til lavvo- og gammebygging. I noen områder ble tømmerfløting også benyttet for å få tømmeret fram til sag. Utnytting av skogen har vært en naturlig og viktig del av utmarksnæringene i samiske områder.

Det dominerende treslaget i de samiske områdene er bjørk. Bjørk er det største utnyttet av, både for ved til eget bruk og til vedproduksjon. Prisene og etterspørselen etter ved har gjort vedproduksjon til en lønnsom binæring i våre områder. I Troms fylke, samt nordre deler av Nordland er bjørka også et råstoff til sponplateproduksjon. Registreringer viser at det blir stadig mer løvskog (spesielt bjørk) i Nord-Norge, både i utbredelse og tetthet. I dag er tilveksten større enn uttaket, noe som gjør at store

ressurser råtner og kvaliteten på beitemene reduseres. Også reindrifta er avhengig av at skogen utnyttes og vedlikeholdes og at beitemene opprettholdes.

Furuskogen er spredt i indre deler av Nord-Norge. Furu utgjør den viktigste økonomiske skogressurs og brukes til trelast, laftetømmer og villmarkspanel. I de samiske områdene skjer dette mest på små lokale sagbruk, ofte som binæring til jordbruket. Gran er i hovedsak innført i landsdelen og er det treslaget som har dominert skogreisninga. Det er en mindre utbredt sort i de samiske områdene.

Tall fra Strategisk Bygdeutviklingsplan for Finnmark 2005-2008 viser en oversikt over antallet skogbruksieendommer og skogareal i fylket. Tallene for skogkultur baserer seg på gjennomsnittet for siste 5 år. Tallene viser at årlig tilvekst er langt større enn årlig avvirkning, se tabellen nedenfor.

Tabell 4 Oversikt over skogeiendommer og skogareal i Finnmark fylke

Antall skogeiendommer	1163
Totalt skogareal (daa)	12 500 000
Produktivt skogareal barskog (daa) ¹⁾	829 000
Produktivt skogareal lauvskog (daa) ²⁾	150 000
Stående volum barskog (m ³)	1 900 000
Stående volum lauvskog (m ³)	5000 000
Totalt tilplanta areal (daa) ³⁾	20 000
Årlig tilplanting (daa)	200
Årlig avstandsregulering (daa)	2500
Årlig tilvekst barskog (m ³) ⁴⁾	130 000
Årlig avvirkning lauvskog (m ³)	20 000
Årlig avvirkning barskog (m ³)	1500
Årsverk totalt	30
Barskogvern produktivt (daa)	132604
Barskogvern i % av prod. skog	16 %

Kilde: Strategisk Bygdeutviklingsplan for Finnmark 2005-2008, kapittel 2.6.

Tallene viser at det er potensial for en vesentlig høyere avvirkning i Finnmark. I Strategisk bygdeutviklingsplan vises det bl.a. til muligheter til økt lokal verdiskapning i form av vedproduksjon og andre bioenergiformål. Det nevnes også muligheter til å skape inntekt basert på småskala produkter innen lafting og villmarkspanel. Sametinget legger til grunn at det er stort potensiale for høyere avvirkning også i de øvrige samiske bosettingsområdene.

5.6 Andre produksjoner

Det aller meste av jordbruket i samiske områder er husdyrproduksjon basert på melk, sau og geit. Jordbruket i de samiske bosettingsområdene har imidlertid langt flere produksjoner enn dette. Blant annet er det produksjon av svin, villsvin og fjørfe. Det er i den senere tid blitt en god del bruk som produserer gras/høy for salg til andre. Disse er i hovedsak avhengig av at det finnes et aktivt og sterk jordbruk som kan etterspørre fôret. Klimaendringer og vanskeligere beiteforhold for rein kan føre til at det blir mer aktuelt enn tidligere å selge høy til reindriftsutøvere. Produksjon av gras/høy har også en viktig funksjon i forhold til å holde kulturlandskapet ved like.

Av nyere produksjoner nevnes honningproduksjon og urtedyrking. Hest er vanlig å kombinere med andre produksjoner, men også her er det bruk som har spesialisert seg på å tilby opplevelser og aktiviteter knyttet til hest. Hold av hester har fått en større utbredelse. Hovedsakelig er det unge jenter som har det som hobby, men denne aktiviteten bidrar til økt verdiskapning i jordbruket.

5.7 Sysselsetting i jordbruket

Samisk identitet og kultur er sterkt knyttet til de tradisjonelle samiske næringene. Næringslivet i de samiske bosettingsområdene har vært og er preget av en stor andel sysselsatt i primærnæringene. Antall sysselsatte i jordbruk, skogbruk, fiske (og reindrift) er fra SSB beregnet til 1831 i SUF-området nord for Saltfjellet. Dette utgjør 10,3 % av de sysselsatte, se tabellen nedenfor. Andelen kvinner sysselsatt i disse næringene er vesentlig lavere enn andelen menn. Mens 16,0 % av mennene er sysselsatt i en av næringene, er andelen kvinner bare 3,7 %.

På landsbasis er 3,4 % sysselsatt i primærnæringene. (Kilde: SSB, Registerbasert sysselsettingsstatistikk, 4. kvartal 2006, tabell 9) Andelen sysselsatte i primærnæringen i samiske områder er dermed betydelig over landsgjennomsnittet. Gjennom primærnæringene har samene i all tid fått utvikle og beholde sin kultur og sitt språk. Ved å ivareta og utvikle primærnæringene i de samiske områdene vil en også styrke bo- og sysselsettingsmulighetene for det samiske folk.

Tall fra SSB viser at det utføres omlag 1 årsverk pr. bruk av bruker og ektefelle (SSB: jordbrukstelingen 1999). Antallet bruk i de samiske områdene er 743, se kap. 5.2. Det betyr at av de 1831 sysselsatte i primærnæringene er anslagsvis 40 % sysselsatt i jordbruket.

Tabell 5 Sysselsatte i primærnæringene

Sysselsatte i prosent i 2004 fordelt på næringsgrupper i SUF-området nord for Saltfjellet. Inndelingen av SUF-området for 2005 er lagt til grunn.	Begge kjønn	Menn	Kvinner
SUF-området nord for Saltfjellet i alt	100,0	100,0	100,0
Jordbruk, skogbruk og fiske	10,3	16,0	3,7
Industri og bergverksdrift	7,2	10,0	3,8
Utvinning av råolje og naturgass	0,3	0,5	0,0
Kraft- og vannforsyning	1,1	1,7	0,3
Bygge- og anleggsvirksomhet	8,2	14,3	1,0
Varehandel, hotell- og restaurantv.	13,6	12,6	14,8
Transport og kommunikasjon	6,5	9,8	2,5
Finansiell tjenesteyting	0,5	0,5	0,6
Forr. tjenesteyting, eiendomsdrift	3,9	4,5	3,2
Off. adm., forsvar og sosialforsikr.	10,9	10,8	10,9
Undervisning	10,1	6,5	14,4
Helse- og sosialtjenester	22,2	7,9	39,0
Andre sosiale og personlige tjenester	4,6	4,1	5,1
Uoppgitt	0,7	0,7	0,7

Kilde: SSB, Samisk statistikk 2006, tabell 39

5.8 Ringvirkninger av jordbruket

- Jordbruket er knyttet til andre næringer på flere måter, blant annet:
- jordbruket bidrar med arbeidskraft i andre næringer på hel eller deltid
- jordbruket disponerer ressurser i form av areal, bygninger og maskiner som kan være basis for utvikling av andre næringer
- jordbruksbefolkningen kan etablere arbeidsplasser i andre næringer enn jordbruket
- jordbruket etterspør varer og tjenester fra øvrig næringsliv, både ved investeringer og ved forbruk
- jordbruket produserer varer som videreføres i det øvrige næringsliv

Ringvirkninger av jordbruket kan anslås både i form av sysselsetting og i form av økonomisk omsetning i en region eller kommune. Jordbruket representerer en basisnæring som i all hovedsak eksporterer varer ut av regionen og som bidrar til aktivitet i servicesektoren og annen avledet virksomhet.

Mange foretak leverer varer og tjenester til landbruket, og det er en omfattende virksomhet knyttet til foredling og omsetning av landbruksvarer. Mye av virksomheten som tidligere skjedde på gården, er i moderne tid overtatt av andre.

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) opererer i "Utsyn over norsk landbruk. Tilstand og utviklingstrekk 2005" med en inntekts- og sysselsettingsmultiplikator på 1,5. Det vil si at hvert årsverk som blir utført i jordbrukets primærproduksjon medfører omtrent et halvt årsverk i andre næringer. NILF skriver imidlertid at nivået på inntekts- og sysselsettingsmultiplikator er usikkert og baserer seg på gamle analyser fra 1984. Multiplikatoreffekten varierer mellom regioner og driftsformer. Sametinget stipulerer multiplikatoreffekten til å være 1,5 i de samiske bosettingsområdene.

Tabell 6 Sysselsettingseffekt av jordbruket

	Årsverk
Direkte sysselsatt i jordbruket	743 årsverk
Sysselsatt i andre næringer Med en multiplikatoreffekt på 1,5	370 årsverk
Total sysselsettingseffekt av jordbruket	1 100 årsverk

Den totale sysselsettingseffekt av jordbruket i samiske områder utgjør 1100 årsverk når en tar i betraktning de ringvirkninger jordbruket har i andre næringer.

Det er andre viktige ringvirkninger av jordbruket som det ovenfor ikke fanger. Ringvirkninger av jordbruket er:

- **Lokaliseringsfaktor.** Opprettholder bosetting i de samiske områdene som igjen er viktig for å opprettholde den samiske kulturen og det samiske språket. Jordbruket bidrar således til å oppfylle nasjonale og internasjonale forpliktelser og ansvar i forhold til å sikre samisk kultur, språk og samfunnsliv.
- **Servicenivå på bygdene.** Skaper grunnlag for annen virksomhet og gitt et økonomisk grunnlag for å opprettholde et servicenivå i kommunene.
- **Kulturlandskap.** Jordbruket forvalter og opprettholder kulturlandskapet i de samiske områdene, samt sosiale og kulturelle kvaliteter på bygdene.
- **Bufferfunksjon i arbeidsmarkedet.** Jordbruket har holdt på eller absorbert arbeidskraft i perioder med høy arbeidsledighet. Det er en betydelig fleksibilitet i forhold til arbeidskraftforbruket, spesielt siden jordbruket er familiedrevet og familiearbeidskraften utnyttes fleksibelt og samordnet.
- **Husholdet.** Jordbruket inngår ofte som en del av en næringsutnyttelse i kombinasjon med andre næringer og inntektskilder hvor husholdet sikres et tilstrekkelig inntektsnivå. Husholdet som økonomisk enhet har vært en tradisjonell og viktig tilpasning i de samiske områdene.
- **Språk og kulturelt særpreg.** Et levende jordbruk bidrar til å opprettholde de deler av samisk språk som er særegent og spesielt for jordbruket. Uten jordbruket vil det samiske språk bli fattigere. Jordbruket bidrar også til å opprettholde et kulturelt særpreg i ulike deler av de samiske bosettingsområdene, for eksempel særpreget til sjøsamene og reindriftssamene.

Jordbruket og et allsidig arbeids- og næringsliv er gjensidig avhengig av hverandre for å opprettholde bosetting og sysselsetting i de samiske områdene. Jordbruket alene kan ikke opprettholde bosetting og et servicenivå i bygdene, og det kan heller ikke det øvrige næringslivet gjøre alene. Noen må etterspørre varer og tjenester for at nærbutikken, kafeen og bensinstasjonen skal overleve. Jordbruket

er en basisnæring som etterspør varer og tjenester fra andre sektorer. De sysselsatte i jordbruket får inntekter som blir brukt til kjøp av varer og tjenester fra det lokale næringsliv. Slik har jordbruket og andre næringer gjensidig nytte av hverandre.

5.9 Verdiskapning i jordbruket

Norsk Institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) utarbeider årlige driftsgranskninger i jordbruket. Dette er en statistikk basert på regnskap og opplysninger fra tilfeldig utvalgte gårdsbruk fra hele landet. Totalt omfatter undersøkelsen 928 bruk i 2005. Fra Nord-Norge var det med 113 bruk, der 59 var fra Nordland, 39 fra Troms og 15 fra Finnmark. Driftsgranskningene danner blant annet grunnlag for de årlige jordbruksforhandlingene.

Tabellen nedenfor viser driftsgranskningen for melke- og kjøttproduksjon i Nord-Norge i 2005. Et årsverk er på 1845 timer. De tre hoveddriftsformene melk- og kjøttproduksjon på storfe, geitemelkproduksjon og sauekjøttproduksjon hadde ulik størrelse, arbeidskrav og økonomisk resultat.

Tabell 7 Driftsformer 2005

	Melk, storfe	Geitemelk	Sauekjøtt
Antall deltakerbruk	71	15	16
Jordbruksareal, dekar	290	123	184
Timeforbruk jordbruk	3504	2928	2187
Driftsoverskudd per bruk, kr	279500	221100	128100
Vederlag til arb./e.kap. pr. årsverk, kr.	175300	172700	152400
Nettoinntekt per bruk, kr.	446100	474900	405400
Gjeldsandel, %	53	55	24

Kilde: NILF - driftsgranskningene i jordbruket, utfyllende pressemelding 29.11.06 fra Distriktskontoret i Bodø

Samla verdiskapning er viktige tall i en samfunnsøkonomisk betraktning. Forenklet er verdiskapningen i jordbruket i de samiske kommuner estimert utfra nettoinntekten på bruket, fordelt på brukstype.

Tabell 8 Estimert samla nettoinntekt for samiske områder

	Ant.bruk	Pr.bruk	Sum
Samla produksjonsinntekter for alle sauebruk	437	405.400	177.159.800
Samla produksjonsinntekter for alle melkebruk	220	446.100	98.142.000
Samla produksjonsinntekter for alle geitebruk	55	474.900	26.119.500
Samla produksjonsinntekter kr.			301.421.300

Den samlede verdiskapning i jordbruket i samiske områder utgjør 300 millioner kroner. I tillegg har utnyttelse av utmarka alltid vært viktig for jordbruket i samiske områder. Det er imidlertid vanskelig å anslå hvilken økonomisk betydning dette har for jordbruket. En viktig utmarksressurs for de samiske områdene har vært laksefisket. I Tana-vassdraget ble det for eksempel i 2006 fisket ca. 46 tonn laks på norsk side, hvorav ca. 60 % ble fisket av laksebreveiere. De tall vi har estimert for laksefisket er førstehandsverdi og kan naturligvis økes betraktelig ved å ta i bruk en større grad av videreforedling. Både av selve laksen som produkt, men også av laksefisket som reiselivsprodukt, herunder aktiviteter og tilrettelegging i form av overnatting, roing, servering m.m.

5.10 Rovvilt

Situasjonen for saueholdet preges av maktesløshet i forhold til rovviltforvaltningen.

Rovviltforvaltningens mål om å ha både en bærekraftig rovviltbestand og et levende landbruk skaper en rekke utfordringer for begge parter. Under behandlingen av St.meld. nr. 15 (2003-2004) "Rovvilt i norsk natur" bemerket komiteen at Norge har en forpliktelse til å sikre overlevelsen til alle de store rovviltartene i norsk natur. Komiteen uttalte samtidig at det fortsatt skal være mulig med levedyktig næringsvirksomhet i landbruket i områder med rovvilt.

Tapene som er forvoldt av rovvilt økte fra 2003 til 2006. I Troms ble det i 2006 gitt erstatning for 521 sau og 3365 lam, mens det i 2003 ble gitt erstatning for 433 sau og 2980 lam.

Jerven er den største skadevolderen på sau og lam i Troms, med 2162 erstattede dyr i 2006. Deretter følger gaupe med 627 erstattede dyr. Det ble i tillegg utbetalt erstatning for 111 dyr drept av kongeørn og 101 dyr drept av bjørn.

I Finnmark er bjørn den største skadevolderen på sau. I 2006 ble 351 sauer erstattet som tatt av bjørn. Jerv er den nest største skadevolderen med 254 erstattede dyr, og deretter følger gaupe med 202 dyr. Ingen sauer ble erstattet som drept av kongeørn eller ulv i 2006.

Tabell 9 Erstattet beløp i Finnmark og Troms fordelt etter år

År	Ant. søknader	Sluppet		Tapt		Erstattet		Beløp	Antall sau/lam erstattet, fordelt på skadevolder					
		Sau	Lam	Sau	Lam	Sau	Lam		Gaupe	Jerv	Bjørn	Ulv	K.ørn	Uspes.
2003	46	4425	6958	217	771	106	448	987956	104	447	3	0	0	0
2004	38	3577	5476	238	673	96	276	729054	195	175	0	0	1	1
2005	49	4393	7084	436	999	291	561	1850281	152	280	407	0	5	8
2006	40	3797	6045	337	935	232	575	1752213	202	254	351	0	0	0
Troms														
2003	270	23022	37863	1079	5786	433	2980	5574888	855	1171	82	0	93	1212
2004	242	21601	35730	1019	5761	401	2907	5463919	735	1561	125	0	98	789
2005	241	22958	37312	1286	6761	582	3647	7239987	796	2187	89	0	121	1036
2006	236	23015	37897	1173	6436	521	3365	6827172	627	2162	101	0	111	885

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning

5.11 Kulturlandskap i endring

Med kulturlandskap menes det menneskeskapte dyrkningslandskap som har oppstått gjennom langvarig kultivering av landskapet gjennom husdyrhold, (beite og fôrproduksjon) og dyrking til hushold (åkerbruk). Kulturlandskapet er i dag i ferd med å forringes ved at jordbruksdriften i mange områder er lagt ned. Dette medfører at ugras, kratt og skog vokser fram på arealer som tidligere var dyrket eller brukt som beite. Det skjer dermed en forringelse av jordbruksarealene og utsikten blir ødelagt. I tillegg forfaller bygningsmassen flere steder.

Jordloven sier generelt at dyrka jord skal holdes i drift. Det kan skje med egen drift eller med bortleie til andre gårdbrukere. Jordvern er en prioritert nasjonal målsetting. I sentrale strøk gjelder det i hovedsak å unngå nedbygging, mens det på bygdene i hovedsak dreier seg om å hindre gjengroing.

Kulturlandskapet er viktig i alle distrikter. Kulturlandskapet gir tilhørighet for de som er derfra, og gir opplevelser for de reisende. Levende kulturlandskap gir økt opplevelse av naturen og er en

trivselsfaktor for de som bor og ferdes. Langes hurtigruteleia har bosettingen og kulturlandskapet stor betydning for de visuelle inntrykk reisende kan oppleve. Åpne ferdselsveger er viktig med tanke på at vi skal få oppleve naturen vår. Dette omhandler både psykisk og fysisk helse.

Restaureringstiltak av verdifulle bygninger er viktig som kulturminner. Hvis flere kan delta i skjøtsel og arbeid på kulturminner og kulturmark, vil gammel arbeidsmåte kunne videreføres. Overleverte historier og dokumentasjon er viktig for å ha et forhold til kulturminner og kulturmark. Med informasjon vil det gis forståelse for kulturlandskap og kulturlandskapets verdier.

Den beste måten å holde jordbrukets kulturlandskap i hevd er ved jordbruksdrift med høsting og beiting. Det gis offentlig støtte til jordbruket for deres miljøinnsats gjennom flere tilskuddsordninger fra Landbruks- og matdepartementet. Dette gjelder nasjonale, regionale og kommunale miljøtilskudd.

Tabell 10 Størrelsesorden på tilskuddene i Finnmark fylke i 2006:

	Millioner kroner
Nasjonale produksjonstilskudd:	33,3
- Areal og kulturlandskapstilskudd	
- Tilskudd til dyr på utmarksbeite	2,4
- Tilskudd til dyr på beite	1,1
Regionale miljøtilskudd i jordbruket (årlig skjøtsel og beiting i kulturlandskapet)	2,1
Kommunale miljøtilskudd SMIL (byggningsrestaurering og istandsetting av tidligere dyrka jord)	1,5
Kommunale skogmidler (plantinger, tynninger m.m.)	0,6

Totalt beiter 25 000 sau og lam årlig i utmarka i Finnmark. I tillegg beiter 5000 storfe i innmarka i samme fylke, som fordeler seg på 160 bruk.

Troms fylke har følgende rammer til fordeling i 2007 til miljø- og kulturlandskap:

SMIL – tilskott til spesielle miljøtiltak i jordbruket: kr 3 800 000,-

NMSK – tilskott til nærings- og miljøtiltak i skogbruket: kr 2 000 000,-

6 Rammebetingelser

6.1 Regionale rammebetingelser

Landbruks- og matdepartementet tildeler hvert år midler til Innovasjon Norge og fylkesmannen til bygdeutvikling. Departementet har ved forskrift gitt retningslinjer for bruken av bygdeutviklingsmidlene i 2007. Målet for landbruksrelatert næringsutvikling er å skape lønnsomme arbeidsplasser og å bidra til bosetting og sysselsetting i hele landet. Departementet understreker at landbrukspolitikken generelt og den landbruksrelaterte næringsutviklingen spesielt skal være et verktøy for å nå distriktpolitiske målsettinger.

BU-midlene er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i og i tilknytning til landbruket. Her spiller fylkesmannen, Innovasjon Norge, fylkeskommunene og kommunene en svært viktig rolle, hver for seg - og ikke minst i samarbeid. Formålet med BU-midlene er å legge til rette for næringsutvikling som danner grunnlag for langsiktig, lønnsom verdiskaping og desentralisert bosetting med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt.

I jordbruksforhandlingene 2006 ble det enighet mellom partene om at det ikke settes tak for maksimalt støttebeløp i fylkene Nordland, Troms og Finnmark samt Namdalen. Det kan gis tilskudd til investeringer i driftsbygg med inntil 30 % av godkjent kostnadsoverslag. I tillegg kan det gis lån med rentestøtte, slik at sum av tilskudd og rentestøttelån kan gis med inntil 80 % av godkjent kostnadsoverslag.

Tabell 11 Fordeling av BU-midler for 2007 for de nordligste fylkene:

	BU-tilskudd	Låneramme som grunnlag for rentestøtte
Nordland	26,5	50,4
Troms	17,9	37,8
Finnmark	12,4	26,6
SUM LANDET	371,0	700,0

Tabell 12 Fordeling av særlige midler til økologisk jordbruk for 2007 for de nordligste fylkene:

	Beløp kr.
Nordland	400 000
Troms	400 000
Finnmark	375 000
SUM LANDET	7 000 000

6.2 Nasjonale rammebetingelser

Hovedlinjene i Regjeringens landbrukspolitikk fremgår av Soria Moria-erklæringen og statsbudsjettet. St.meld. nr. 19 (1999-2000) er også en viktig premisse for landbrukspolitikken.

I Soria Moria-erklæringen sier Regjeringen bl.a. følgende om landbruk:

"Landbruket spiller en viktig rolle for bosetting og sysselsetting i store deler av landet. Landbruket i Norge har flere funksjoner: produsere trygg mat og sikre matforsyningen og samtidig bidra til sysselsetting og bosetting over hele landet. Landbruket er mangfoldig og omfatter jordbruk, skogbruk, beitebruk og reindrift, og den er viktig også for næringer som reiseliv, kultur og næringsmiddelindustri. Norske matjord er en begrenset ressurs som det er et nasjonalt ansvar å ta vare på for våre etterkommere. Målet er å opprettholde et levende landbruk over hele landet."

Det fremgår videre at Regjeringen bl.a. ønsker å gi driftstilskuddsordningen en klarere distriktsprofil, satse på bygdeutviklingstiltak og utvikle en ny politikk for fjellområdene.

6.3 Internasjonale rammebetingelser

Resultatet av de pågående WTO-forhandlingene vil få stor betydning for jordbruket i de samiske bosettingsområdene. Det er stor usikkerhet knyttet til når en slik avtale eventuelt kan være på plass og innholdet i denne. Landbruks- og matdepartementet har laget en oppdatert status om WTO-forhandlingene på landbruksområdet. Statusen er oppdatert i mars 2007. Departementet oppgir at de vanskeligste forhandlingstemaene innen landbruk knytter seg til markedsadgang, og er spesielt knyttet til generelle tollreduksjoner og omfang og behandling av sensitive og spesielle jordbruksprodukter. Det oppgis at det også er store uløste problemer på andre forhandlingsområder enn landbruk.

På ministermøtet i Hongkong i desember 2005 ble man enige om at alle former for eksportsubsidier skal elimineres innen utgangen av 2013. En vesentlig del av disse skal fjernes i løpet av den første halvdel av implementeringsperioden, dvs. innen utgangen av 2010. Kriteriene for hvordan andre former for eksportstøtte, for eksempel eksportkreditter, statshandelsforetak og matvarehjelp skal behandles, skal man bli enige om innen utgangen av april 2006. Videre ble man enige om at alle varer (definert som tollinjer) skal fordeles i fire bånd etter hvor høye tollsatser de har. Ulike tollkutt skal foretas for de varer som havner i de enkelte bånd, med utgangspunkt i at de høyeste tollsatsene skal reduseres mest. Samtidig skal man kunne definere noen produkter som sensitive, og disse skal utsettes for lavere tollkutt. Når det gjelder internstøtte, ble det enighet om at medlemslandene inndeles i tre bånd etter hvor høyt internt støttenivå de har, og de land med høyest støttenivå skal kutte sin interne

støtte mest. EU havner da i det øverste båndet, USA og Japan i det neste og alle andre i det siste båndet. Samtidig er man enige om at de landene i det tredje båndet som har høyt relativt støttenivå (inkl Norge) skal ta noe høyere kutt. Hvor store kutt i tollreduksjoner og internstøtte som skal foretas, skal man bli enige om innen utgangen av april 2006.

Fremdriftsplanen fra desember 2005 er ikke fulgt. Utgangspunktet er likevel at tollsatsene og støttenivået skal reduseres.

De land som har høyest støttenivå skal redusere mest. Andelen tilskudd i forhold til produksjonsverdien er høyest i den nordlige landsdel – enkelte bruk (de minste) har en tilskuddsandel på opp mot 60 %. I Driftsgranskningene for 2003 er tilskuddene i jordbruket beregnet i forhold til inntektene. I Troms og Finnmark utgjør tilskuddene 57 % og 53 % av produksjonsinntektene. Tilsvarende tall for Østfold og Hedmark er henholdsvis 18 % og 25 %. Et kutt i produksjonstilskuddene i jordbruket vil i størst grad ramme områder med de høyeste tilskuddene, dvs de samiske områdene. Konsekvensene for f.eks. Østlandet vil ikke være like dramatiske i og med at tilskuddene ikke utgjør så stor andel av produksjonsverdien som i den nordlige landsdel.

7 Utfordringer for jordbruket i samiske områder

7.1 Behov for bedre lønnsomhet i næringen

Inntektene i jordbruket kommer fra priser i markedet og som direkte støtte over jordbruksavtalen. Prisen som bonden kan ta ut av markedet avhenger i stor grad av målprisen som avtales i jordbruksoppjøret. Reduserte målpriser vil påvirke produksjonsinntektene og lønnsomheten for jordbruket i de samiske bosettingsområdene. Kravet om at gårdbrukere må være registrert i merverdiavgiftsmanntallet har ført til at flere gårdbrukere i samiske kyst- og fjordområdene ikke lenger er berettiget til å få produksjonstilskudd. I tillegg vil de bruk som har lav inntjening ikke kunne nyttiggjøre seg av inntektsfradraget ved skatteberegningen. Landbruket i samiske områder blir således straffet hardere enn andre steder.

I de siste tiårene har det vært en voldsom strukturrasjonalisering i det samiske bosettingsområdet, se kap. 5. Den store nedleggelsen av bruk i de samiske områdene har naturlig nok mange årsaker, men den viktigste vil til enhver tid være lønnsomheten på det enkelte bruk. God lønnsomhet er avgjørende for om gårdbrukeren velger å legge ned eller fortsette driften. Lønnsomheten er også avgjørende for om unge vil overta bruket og det er avgjørende for muligheten til å starte opp med tilleggsnæringer eller videreføring på gården. Slik situasjonen er i dag, er lønnsomhet i jordbruket generelt ikke tilstrekkelig god til å hindre bruksnedleggelse.

7.2 Overproduksjon og overkapasitet

Nasjonalt sett er overproduksjon av melk og kjøtt kanskje den største utfordringen framover. Innenfor melkeproduksjon er det en overkapasitet både i primærproduksjonen og i industrien. Overkapasiteten vises i form av størrelsen på omsetningsavgiften og bruk av denne til markedsregulerings tiltak. Tall fra Omsetningsrådets årsmelding og regnskap 2005 viser at markedsreguleringskostnadene i meierisektoren i 2005 beløp seg til ca. 193 millioner kroner. Størstedelen av markedsreguleringskostnadene knytter seg til reguleringseksport av hvitost, prisnedskrivning av skolemilk og eksport av smør.

Så lenge jordbruket i de samiske områdene også må innrette seg etter de samme markedsregulerende tiltak som ellers i landet, vil en overproduksjon på nasjonalt plan få innvirkning på det lokale plan. Det betyr at bønder i de samiske områdene må bære kostnader for overproduksjon, og i tillegg vil

færre bønder føre til at de samme kostnadene må deles på de som blir igjen. Samlet sett fører det til at lønnsomheten på hvert enkelt bruk svekkes.

7.3 Melkeproduksjon

Utfordringene innenfor melkeproduksjonen i de samiske områdene er omfattende og knytter seg spesielt til ordningen med kjøp og salg av melkekvoter. I tillegg er det utfordringer knyttet til en hensiktsmessig utnyttelse av den melken som produseres i de samiske områdene. Nasjonalt sett er det viktig at en størst mulig andel av landets forbruk av matvarer er basert på norske råvarer og at den produksjonsfordelingen som har vært hittil beholdes. Det er en sentral målsetting at Nord-Norge og de samiske områdene beholder den produksjonsandel som har vært i melkeproduksjonen og at foredling og omsetning skjer i regionen. Det er viktig at Nord-Norge ikke blir en råvareprodusent.

Jordbruket er en gjennomregulert næring som gjør at overproduksjon på landsbasis gir seg tilsvarende utslag på jordbruket i samiske områder. Til tross for at produksjonen i samiske områder kun utgjør 1 % av den nasjonale produksjonen må bønder i våre områder innrette seg etter de samme markedsregulerende tiltak som øvrige bønder i landet. Ordningen med kjøp og salg av melkekvoter har vært den viktigste markedsreguleringen de senere år. Siden 2003 har det vært mulig å omsette melkekvoter privat i tillegg til staten. Prisen i 2005 var på kr. 9,48 pr. liter ved kjøp privat i Finnmark og kr. 3,50 ved kjøp fra staten.

Det er politisk liten vilje til å frita de samiske områdene fra ordningen, slik at vi fortsatt vil oppleve press på salg av kvoter. Utfordringen for de samiske områdene er å sikre at kvotene forblir i området og ikke forsvinner ut av regionen, men tilføres jordbruket som rekrutteringskvoter eller ved at andre bønder kan kjøpe dem opp.

7.4 Rekruttering til jordbruket

Gjennomsnittlig alder ved overtakelse av landbrukseiendommer ligger på vel 40 år. I snitt blir hver fjerde gård overtatt av kvinner. Kvinner overtar i noe større grad mindre bruk enn større bruk. I løpet av de fire siste årene før jordbrukstelingen i 1999 overtok kvinner ca. 20 % av bruk med mer enn 150 daa, mens tilsvarende tall for bruk under 150 da. var 27 %. I 1999 hadde ca. 40 % av menn som overtok gård en eller en annen form for landbruksutdanning, tilsvarende tall for kvinner i 1999 var omlag 10 %. (SSB. Jordbrukstelingen 1999).

Det er viktig å sikre god rekruttering av kvinner inn i jordbruksnæringen, samt å bedre kvinners stilling i jordbruket. Jordbruket i de samiske bosettingsområdene har behov for flere kvinner i næringen. Dette vil blant annet bidra til å sikre bosetting og sysselsetting i bygdene. Det vil også øke mulighetene for en mangfoldig landbruksproduksjon og verdiskapning. Det vises i den forbindelse til at kvinner har hatt en sterk posisjon i det samiske jordbruket, og at det tidligere stort sett var kvinner som sto for gårdsdriften i de samiske områdene. Det samiske jordbruket ble tidligere derfor omtalt som et kvinnejordbruk. I takt med den teknologiske utviklingen i jordbruket er det gått over til å bli et mannsdominert yrke. Det antas at en større andel kvinner i jordbruket vil øke mulighetene for å revitalisere gamle mattradisjoner.

I arbeidet med å styrke rekrutteringen til jordbruket er det en utfordring å nå fram til barn og unge. I motsetning til tidligere generasjoner er det langt færre som får anledning til å vokse opp på en gård. Positive holdninger til og positive erfaringer fra gården vil være viktig for at barn og unge skal kunne tenke seg en framtid i jordbruket. Her kan Sametinget arbeide for at samisk læreplan brukes til å integrere jordbruk som en del av undervisningen. Jordbruksutdanning med studieretning naturbruk i videregående skoler (landbruksskolene) er viktig for det fremtidige jordbruket i de samiske bosettingsområdene.

7.5 Behov for økt produktmangfold

De samiske primærnæringene produserer i stor grad standardiserte produkter. Dette er i hovedsak kjøtt levert til slakteri og melk levert til meieri. Disse produksjonsformene har sterkt fokus på volum. Mulighetene for større mangfold av matprodukter fra det samiske jordbruket er absolutt til stede. Kombinasjonen av et kjøpekraftig publikum og et ønske om større mangfold utgjør til sammen et stort potensial for høyere verdiskapning. Folk betaler mer for varer som er annerledes enn for standardprodukter som er produsert i store sentraliserte anlegg. Opprinnelsesmerking og kvalitetsmerking er viktige tiltak for å øke verdiskapningen gjennom mer nisjeproduksjon.

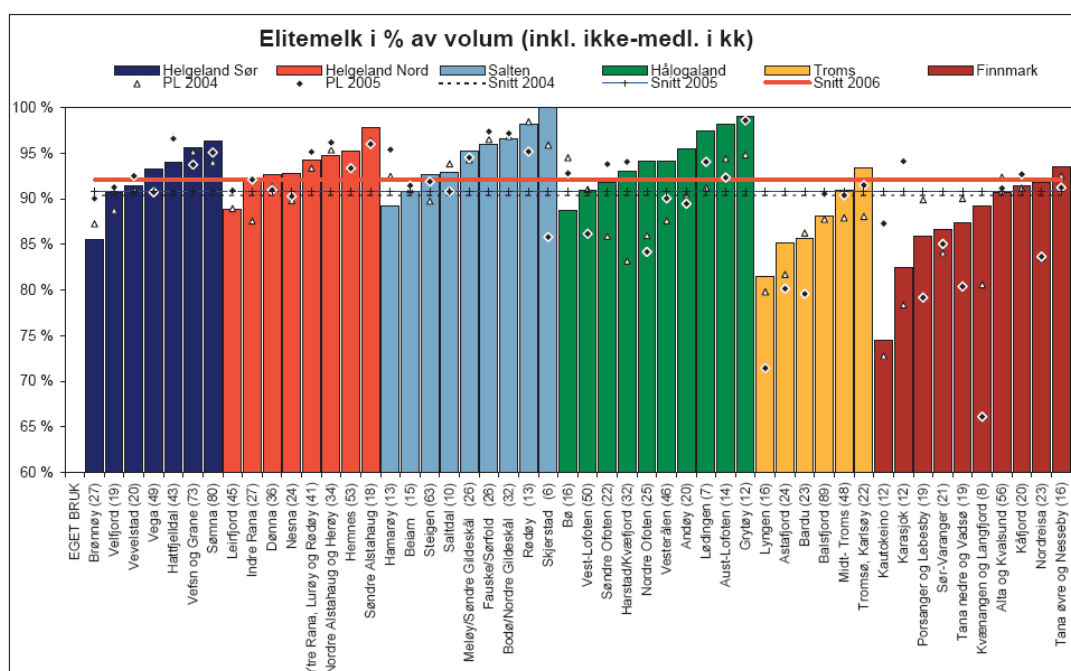
Utfordringen framover er å øke mangfoldet av produkter, og det bør i sterkere grad satses på nisjeprodukter og kvalitetsprodukter.

7.6 Behov for rådgivning

Reduksjonen i antallet bønder i de samiske bosettingsområdene fører til at fagmiljøet blir mindre. I en situasjon med færre bønder i området og reduserte fagmiljøer, er det en utfordring å sikre at bønder har tilgang til nødvendig rådgivning. Dessuten er flere kommuner nå uten jordbrukssjef og de som arbeider med jordbruk har ofte andre oppgaver i tillegg. Resultatet av dette er at kommunene har mindre tid til å gi veiledning til bøndene.

TINE Rådgivning viser i "Faglig rapport KU 2006" til resultater fra melkeproduksjon på ku i år 2006. Data er i hovedsak hentet fra kukontrollen, helseutskriften, kvalitet på levert melk og fra analyser av surfôr. Rapporten viser at noen samiske områder sliter med å nå optimal produksjon. Det forteller oss at det er muligheter til forbedring. Nedenfor følger rapportens figur 18 som viser andelen elitemelk i forhold til totalproduksjonen. Denne figuren anses å gi godt uttrykk for hvilke kommuner som har gode muligheter til forbedringer. Figuren viser bl.a. at kommunene Kautokeino, Karasjok og Lyngen har vesentlig lavere andel elitemelk enn gjennomsnittet i Nord-Norge.

Figur 1 Andel elitemelk i forhold til totalproduksjonen

Figur 18.

I en tid der kommunene bruker færre ressurser på jordbruket, er det spesielt viktig å beholde forsøksringene. Disse bidrar med kunnskap innen jord- og plantedyrking, og er med på å opprettholde det faglige miljø som er nødvendig i jordbruket.

For den enkelte gårdbruker er det fortsatt muligheter til å forbedre lønnsomheten ved å redusere kostnadene. Mekaniserings- og kapitalkostnadene er fortsatt store i jordbruket, og bruk med bevisst kostnadsjakt har klart å skape god lønnsomhet. Mulighetene for å redusere kostnadene, for eksempel gjennom maskinsamarbeid, er absolutt til stede, men det krever holdningsendring og motivering.

Fylkesmannens landbruksavdelinger i Finnmark, Troms og Nordland, Innovasjon Norge, Norges forskningsråd og Universitet for miljø- og biovitenskap satte i gang et prosjekt kalt "Landbruksbygg i arktis" i 2000. I Nord-Finland og Nord-Sverige har en gode og lange erfaringer med både kjøtt og melkeproduksjon i kalde fjøs. Erfaringene i prosjektet viser at melkekyr får høyere proteinprosent og at utgifter til veterinær er mindre i kaldfjøs. Slike bygg vil kunne være noe rimeligere og vil kunne redusere kostnadene til driftsbygg, både nye og ombygde, i de samiske områdene. Overgangen til løsdriftsfjøs fra 2024 vil også stille store krav til rådgivning.

8 Bruk av Sametingets tilskuddsmidler til næringsutvikling

8.1 Mål og strategier

Sametingsrådets politiske program for 2006-2009 trekker opp de overordnede føringene for Sametingsrådets virksomhet. Målsettingen med næringsutvikling er "sterke og levende samiske samfunn med stabil bosetting og allsidig nærings- kultur- og samfunnsliv".

De fleste tildelingene går til søkere innenfor det geografiske virkeområdet for utviklingsfondet. Målgruppa er i retningslinjene definert som den samiske befolkning i Norge og hele befolkningen innenfor det geografiske virkeområdet.

Det gis tilskudd blant annet til forprosjekter, investeringer, produktutvikling, etablererstipend, driftstilskudd til duodji og markedsføring. Næringsavtalen for duodji ble inngått i 2005 og rammene har vært rundt 8,5 millioner kroner årlig. Tilskuddsprosenten og maksimal tilskuddsstørrelse varierer i forhold til formålet i søknadene. Alle tiltak og investeringer krever en vesentlig egenandel.

8.2 Virkeområde

Virkeområdet for Samisk Utviklingsfond er stort og omfatter både kommuner og deler av enkelte kommuner. Fondets geografiske virkeområde er avgrenset til hele eller deler av 27 kommuner. Oversikt over disse kommunene fremgår av kap. 5.1. I tillegg til disse kommunene er den samiske befolkning på Senja og Lenvik kommune og i sørsameområdet omfattet av virkeområdet for Samisk Utviklingsfond.

8.3 Virkemidler

Sametingets tilskuddsstyre forvalter bl.a. midler til næringsutvikling og midler til næringsavtalen i duodji. Fondet kan yte støtte til følgende formål i jordbruket:

- investeringstilskudd til bygninger
- investeringstilskudd ved kjøp av maskiner og redskaper
- felles tiltak, tiltaksprosjekter m.m.

Tilskudd til driftsbygninger er begrenset oppad til kr. 250.000, inntil 30 % av kostnadsoverslaget. Nybygg, utvidelser og større ombygginger er støtteberettiget. Maskiner og redskaper i jordbruk kan også støttes med inntil 25 % for enkeltsøkere og inntil 50 % for redskapslag/maskinringer. Øvre grense for enkeltsøkere er kr. 50.000 og kr. 100.000 for redskapslag/maskinringer.

8.4 Virkemiddelbruk

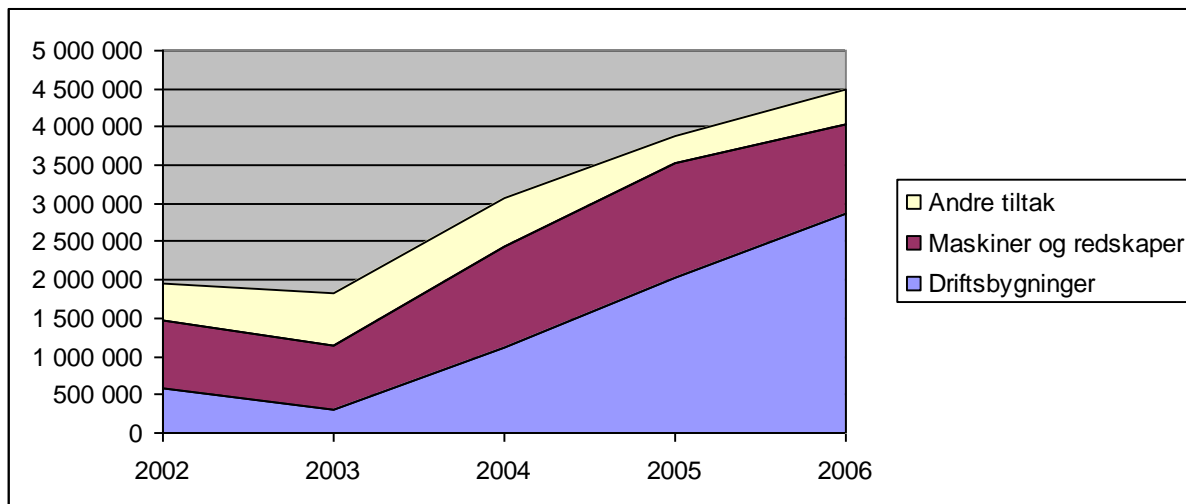
8.4.1 Tilskudd til investeringer i jordbruket

Sametinget er en betydelig finansieringsaktør for næringslivet i samiske områder. I perioden 2002 - 2006 er det bevilget ca. 109 millioner kroner over Samisk Utviklingsfond til ulike næringsutviklingsprosjekter i det samiske virkeområdet. Om lag 14 % av dette, 15,2 mill.kr. er gått til jordbruksformål. Tabellen nedenfor viser de totale bevilgninger og hvordan støtten til jordbruket er fordelt. Om lag halvparten av støtten er gått til maskiner og redskaper.

Tabell 13 Post 51.1 SUF - Fordeling av tilskuddene på de ulike næringene 2002-2006

Samisk utviklingsfond	2002	%	2003	%	2004	%	2005	%	2006	%
Driftsbygninger	573 000	29	317 000	17	1 120 000	36	2 042 000	53	2 860 000	64
Maskiner og redskaper	910 700	47	828 000	45	1 309 000	43	1 476 000	38	1 177 325	26
Andre tiltak	465 000	24	680 000	37	644 000	21	371 000	10	458 400	10
Sum jordbruk	1 948 700	8,4	1 825 000	7,2	3 073 000	14,3	3 889 000	21	4 495 725	21,9
Sum SUF	23 252 700	100	25 289 300	100	21 468 200	100	18 517 000	100	20 510 772	100

Figur 2 Bevilgninger til ulike jordbruksformål gjennom Samisk utviklingsfond (2002 -2006)

Kilde: Sametinget

Interessen for virkemidler til jordbruket har økt betydelig siden 2002. Utvidelse av virkeområdet er sannsynligvis en årsak til dette. Heva støttesats ved tilskudd til driftsbygninger er en annen forklaring på dette. Gårdbrukere har også hatt en avventende holdning til utvidelser av driftsbygninger fram til 2003 som følge av den sentrale landbrukspolitikken.

Støtten fordelt på kommuner viser at de store jordbrukskommunene har hatt størst andel av de totale tilsagn gitt til jordbruk.

Tabell 14 Tilsagn til jordbruksformål gjennom Samisk Utviklingsfond i kroner fordelt på kommuner i 2006

Kommune	Tilsagn pr kommune
Lyngen	757 000
Kåfjord	531 325
Karassjøk	480 000
Tana	367 000
Lavangen	300 000
Tromsø	278 000
Sør-Varanger	276 000
Alta	212 000
Gratangen	203 000
Storfjord	200 000
Lebesby	200 000
Tysfjord	180 000
Nesseby	130 000
Kautokeino	70 000
Skånland	65 000
Hamarøy	37 000
Kvænangen	21 000
Porsanger	10 000
Sum	4 317 325

Kilde: Sametinget

Kommunens politikk og innsats overfor jordbruk har betydning for omfanget av søknader til Samisk utviklingsfond. I mange tilfeller er det personavhengig og om kommunene har et tilstrekkelig apparat som kan veilede og informere gårdbrukere om aktuelle ordninger.

8.4.2 Næringskombinasjoner

Ordningen med driftstilskudd ble avvirket i 2005 og avløst bl.a. av en næringsavtale for duodjinæringen. Utviklingen innen næringskombinasjoner skjer nå med utviklingstiltak bl.a. gjennom duodjiavtalen og egne strategier for utvikling av utmarksnæringer. Støtten fra Samisk utviklingsfond går i hovedsak til mindre foretak. En slik småskalaprofil favoriserer kombinasjoner der både nye og tradisjonelle næringstilpasninger inngår.

9 Satsingsområder

9.1 Bakgrunn

Jordbruket i de samiske bosettingsområdene er dramatisk endret de siste tiårene, og det er grunn til å frykte at utviklingen vil fortsette dersom det ikke iverksettes nødvendige tiltak.

Det er lite trolig at utfordringene i landbruket kan løses ved økt produksjon, se kap 7.2 om utfordringen knyttet til overproduksjon. Det er samtidig fare for at overføringene fra staten vil måtte reduseres som følge av WTO-forhandlingene, se kap. 6.3.

Bygde- og næringsutvikling er viktig for å gjøre det samiske samfunn mer robust og mindre sårbart overfor endringer i nasjonale og internasjonale føringer og økonomiske strukturer. Med bakgrunn i den sterke strukturrasjonaliseringen som jordbruket har vært inne i, er det nødvendig å utvikle nye næringer og tilleggsnæringer for å opprettholde bosetting og sysselsetting i landbruket og landbrukstilknyttet virksomhet. Primærproduksjonen i jordbruket er trolig ikke tilstrekkelig til å opprettholde det antall bruk og folk i næringen som er ønskelig fra Sametingets side, med mindre verdiskapningen i næringen økes vesentlig.

Det er derfor svært viktig at det iverksettes tiltak som sikrer at det også i fremtiden vil være grunnlag for et levedyktig landbruk i de samiske bosettingsområdene. Det er den forbindelse grunn til å merke seg at befolkningen i stor grad støtter opp om landbruket. Synovate/MMI har siden 1979 foretatt årlige undersøkelser for Norges Bondelag og Norsk Landbrukssamvirke om holdningene til landbruket i det norske folk. Undersøkelsene fra 2007 viser i følge Synovate/MMI at et meget stort flertall av befolkningen fortsatt slutter opp om landbruket når det gjelder å opprettholde omfanget.

9.2 Bedre lønnsomhet

Lønnsomheten kan forbedres ved å øke omsetningen eller redusere kostnadene. Økt volumproduksjon synes lite realistisk, og reduserte kostnader vil derfor på kort sikt være den beste måten å bedre lønnsomheten på.

NILF har påvist en sammenheng mellom god lønnsomhet i jordbruket og en bevisst kostnadsjakt på alle kostnadstyper. En satsing på en samordna veiledningstjeneste med sikte på å redusere unødige kostnader er nødvendig. Redusert intensitet i produksjonen kan gi et bedre resultat på gårdsbruk samt utnytte tilgjengelige lokale ressurser i større grad. Det er mange interessante pågående prosjekt som tar sikte på å redusere kostnadene i jordbruket. Prosjektet "Landbruksbygg i Arktis" i regi av Fylkesmannens landbruksavdeling i Finnmark er et eksempel.

Tilskuddstyret har i en årrekke gitt støtte til investeringer i driftsbygg og til kjøp av maskiner og redskap. Dette har hatt positive effekter og bidratt både til reduserte kostnader i jordbruket og til at jordbruket har fått flere etableringer. Rammene som Tilskuddstyret disponerer er imidlertid små. Behovet for midler til utbedring og investering i driftsbygg vil være større enn de midler som Sametinget til enhver har til disposisjon. Vi mener derimot at det må initieres et større program for opprusting og utbygging av driftsbygninger i landbruket. Dette bør være et større samarbeidsprosjekt mellom Sametinget, Innovasjon Norge, Fylkesmannens landbruksavdeling og Landbruks- og matdepartementet.

Vi anbefaler:

- **Finansiering av driftsbygninger i landbruket.** Med økte krav til driftsbygninger som følge av dyrehelse og kvalitetssikring i landbruket, samt et stort behov for modernisering av driftsbygninger er det nødvendig at finansieringsmulighetene bedres betraktelig i de samiske områdene. Et større utbyggingsprogram for driftsbygninger i jordbruket må initieres som et samarbeidsprosjekt mellom sentrale aktører i landbruket.
- **Samarbeidsløsninger.** Det er viktig at virkemiddelapparatet fortsatt stimulerer til samarbeidsløsninger mellom gårdbrukere for å redusere kostnadene. Samdriftsløsninger ved at bønder går sammen om driftsbygning bør videreføres.

9.3 Melkepolitikken

Melkeproduksjonen i de samiske områdene betyr lite nasjonalt sett, men er svært viktig for å opprettholde jordbruket i de samiske områdene. I mange områder er melkeproduksjonsmiljøet så marginalt at en ytterligere reduksjon vil kunne føre til at jordbruksmiljøet rakner og nærmest forsvinner.

Ved jordbruksoppgjøret 2006 ble partene enige om å nedsettes en parts sammensatt arbeidsgruppe som ble gitt i oppdrag å foreta en evaluering og gjennomgang av ordningen med kjøp og salg av melkekvoter. Arbeidsgruppen fikk i oppgave å legge spesielt vekt på:

- Fordeling av kvoter mellom produsenter, bruksstørrelser og distrikter.
- Virkninger for økonomien i melkeproduksjonen, på kort og lang sikt.
- Samfunnsøkonomiske konsekvenser.

Arbeidsgruppen avleverte sluttrapport i mars 2007. Flertallet i arbeidsgruppen mener gjennomgangen av omsetningsordningen for kumelkkvoter har vist at ordningen som tiltenkt har bidratt til å øke fleksibiliteten i kvoteordningen for melk og tilrettelagt for strukturutvikling i næringen. Flertallet mener også at det ut fra dagens landbrukspolitiske mål ikke er noe som tilsier at det bør foretas omlegginger av ordningen. Arbeidsgruppen anbefaler at ordningen med omsettbare kvoter videreføres og at det ikke foretas grunnleggende endringer av hovedprinsippene i ordningen. Representantene fra Norsk Bonde- og Småbrukarlag anbefaler derimot at ordningene med kjøp og salg av melkekvoter avvikles.

Det er ønskelig med økt utnyttelse av melken. Gjennom samvirkebedriftene i Nord-Norge, har det i en årrekke vært satset på økt samarbeid mellom Nordvest-Russland og Nord-Norge. Tine har brukt betydelige ressurser på å komme seg inn i det nordvestrussiske marked. Kolahalvøya representerer et svært marked for nordnorske landbruksprodukter. Med den høye melkeproduksjonen og kapasiteten vi har i Nord-Norge er det naturlig å forsøke å utvikle markedet på andre siden av grensa. Det vil kunne avhjelpe nordnorsk landbruk og det vil kunne gi russiske forbrukere gode melkeprodukter. Det er en utfordring å legge til rette for økt samarbeid over landegrensene i Barentsregionen. I dag er det for mange formelle hindringer som setter en stopper for en slik utvikling.

Det er videre ønskelig med økt videreforedling av melken. Utfordringene knyttet til dette er flere, hvorav det er sentralt å utnytte produksjonskapasiteten bedre og sikre en større grad av bearbeiding og videreforedling i våre områder. Det er etablert et ultrafiltreringsanlegg ved Tines anlegg i Deatnu/Tana. Ultrafiltreringen gir melkeproduktet Kvarg (Kesam) som kan inngå i flere typer meieriprodukt. Ingen andre anlegg i Norge har et slikt anlegg. Denne satsingen har bidratt til at det ikke lenger er nødvendig med eksport av konsummelk ut av fylket. Kvarg-produksjon ved anlegget i Deatnu/Tana vil sikre avsetning på all melk i Finnmark. Det er derfor viktig å iverksette flere tiltak med sikte på lokal videreforedling.

9.4 En regionalisering av nasjonal landbrukspolitikk

Det er behov for en nyorientering av den nasjonale landbrukspolitikken i de samiske bosettingsområdene. Sametinget bør sammen med faglagene arbeide for en studie og utredning av en sterkere regionalisert nasjonal landbrukspolitikk med bakgrunn i erfaringer og modeller fra andre land og områder. Regionalisert i en egen landbrukspolitisk sone, eksempelvis for Nord-Norge (evt. sone 7) vil en kunne prøve ut en landbrukspolitisk modell som mer er tilpasset de utfordringer og naturgitte forhold som er i de samiske områdene. Hovedelementene i ny regionalisert nasjonal landbrukspolitikk kan være følgende:

- Større vekt på produksjonsuavhengige tilskudd. Mer bruk av støtte pr. dekar jord i drift, pr. grovføretede husdyr, flate driftstilskudd og lignende.
- Større vekt på bruk og utnyttelse av lokale ressurser.
- Beite for husdyr tillegges større vekt.
- Sterkere satsing på nisjeproduksjon og lokale spesialprodukter.
- Større vekt på jordbruket som bosettings- og kulturpolitisk virkemiddel.
- Større muligheter for å se på de sektoriserte virkemidler som er flaskehals for utvikling og opprettholdelse av tradisjonelle samiske næringskombinasjoner.

Det er flere grunner til at de samiske områdene på lang sikt kan ha fordeler av en slik løsning:

- a) Produksjonsuavhengige tilskudd vil lette på presset om å produsere mest mulig volum til lavest mulig pris. De kollektive godene som levende kulturlandskap, spredt bosetting, opprettholdning av samisk kultur og matvaresikkerhet som landbruket i Nord-Norge produserer, er svært viktige produkter som man gjennom produksjonsuavhengige tilskudd vil kunne betale for. Sametinget har en klar målsetting om at landbruket skal bidra til å opprettholde bosetting og sysselsetting, og som et materielt grunnlag for samisk kultur. Derfor er produksjonsuavhengige tilskudd et bedre virkemiddel enn virkemidler som stimulerer til økt produksjon og ytterligere strukturrasjonalisering.
- b) Produksjonsuavhengige tilskudd reduserer produksjonspresset og gir en mer økologisk tilpasning som mer samsvarer med de naturgitte forhold man har i de samiske områdene. Dersom økologiske direkte utbetalinger øker, vil en kunne få en ytterligere dreining mot økologisk produksjon, og uten de strenge krav som norske landbruksmyndigheter i dag har for definisjon av økologisk landbruk.
- c) Et fremtidig samisk jordbruk vil på lang sikt ha mest å vinne på en sterkere satsing på nisje- og kvalitetsprodukter framfor volum og lavprisprodukter. Potensialet er stort for unike og spennende produkter.
- d) De samiske områdene har store utmarksressurser som kan være grunnlag for næringsutvikling. For å styrke nærings- og inntektsgrunnlaget for landbruket er det nødvendig at næringen sikres muligheter for økt utnyttelse av utmarka. I en regionalisering av landbrukspolitikken bør det prøves ut lokal- og regionalt tilpassede forvaltningsmodeller for utnyttning av utmarksressursene. I en slik sammenheng er det viktig å koordinere og samordne med reindriftens interesser.

9.5 Økt lokal videreføring

Tradisjonelt har samisk jordbruk produsert et mangfold av produkter som har blitt nytt til eget forbruk. I løpet av de 20-30 siste årene har en stor del av tradisjonene med å lage ulike produkter blitt borte. Norsk landbrukspolitikk førte til en enorm oppbygging av jordbruket i samiske områder på 1970-tallet, men bidro samtidig til at tradisjonene med de spesielle matrettene forsvant. Samtidig med at kvinnene ble «effektivisert og rasjonalisert» bort fra gården, ble også de lokale gårdsmatproduktene borte. Småskalaproduksjonen i samisk jordbruk er således systematisk ødelagt de siste tiårene. En god måte å skape nisjebaserte kvalitetsprodukter er å revitalisere gamle tradisjoner. Samiske tradisjoner kan vekkes til live igjen og kan bli lønnsomme kvalitetsnisjer som kan skape nye arbeidsplasser og aktivitet på bygdene. Det er snakk om å gjenreise en kultur og gjenoppta de tradisjoner som samisk jordbruk tidligere har hatt for å foredle råvarer til salgbare produkter. Oppbyggingen av det samiske jordbruket var tuftet på at man kunne utnytte de lokale ressursene til å produsere mat.

Det er mulig å hente gode eksempler fra andre land på hvordan en kan konkurrere på mangfold og kvalitet, og ikke på volum og pris. Et matland som Frankrike har for eksempel mange småbruk i sine utkantdistrikt og mye småskala foredling. Meierisektoren i Frankrike har således en langt mer desentralisert struktur enn i Norge.

Sametinget tror at mat produsert i samiske områder kan konkurrere på kvalitet og at det også blant forbrukere kan oppfattes som eksotisk og attraktivt. Det bør derfor arbeides aktivt med økt bruk av opprinnelsesmerking av matvarer. Studier viser at opprinnelsesmerking er viktig for forbrukerne, og dette må bønder i samiske områder utnytte.

Jordbruket i det samiske bosettingsområdet må være effektivt og rasjonelt for å kunne følge med i utviklingen på landsbasis når det gjelder kvalitet og produksjonsnivå. TINEs undersøkelser fra 2006 som det er henvist til i kap. 7.6, viser at gårdbrukere i enkelte samiske kommuner har utfordringer når det gjelder kvalitet på melk. Det har vært og er fortsatt en strategi å produsere så mange liter melk som mulig. En produksjon basert på høyest mulig kvantum med stor grad av innsatsfaktorer tilført gården vil ikke være fremtidsrettet, samtidig som den både er kostnads- og ressurskrevende. Produksjonen bør i sterkere grad fokusere på å få reell verdiskapning basert på gårdens egne ressurser. I en tid hvor det trolig ikke er rom for økte inntekter i form av statlige overføringer til jordbruket er det behov for å se nærmere på alternative inntektskilder, nye markeder eller nye utnyttelser av gårdens ressurser. Likeledes er det behov for å se nærmere på bedre utnyttelse av gårdens og utmarkas ressurser for å redusere kostnadene på innsatsfaktorer.

Stiftelsen KSL Matmerk har som formål å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon gjennom å arbeide med kvalitetsstyring, kompetanse og synliggjøring av konkurransefortrinn og opprinnelse overfor forbruker og marked. Oppgavene er blant annet forvaltning og videreutvikling av merkeordningene "Spesialitet" og "Beskyttede betegnelser".

Spesialitet-merket går god for norskproduserte matprodukter med spesielle kvaliteter når det gjelder råvarebruk, produksjonsmetoder eller smak. "Beskyttede betegnelser" er en offentlig merkeordning som gir mulighet til å lovbeskytte produktbetegnelser på landbruksbaserte næringsmidler, fisk og fiskevarer som har en spesiell geografisk opprinnelse, tradisjon og/eller særpreg. Ordningen ble opprettet av Landbruks- og matdepartementet i 2002 etter mønster fra EU-landene.

Matmerk oppgir at satsingen på merkeordningen er en viktig strategi for å sikre et bedre og større matmangfold på det norske markedet. Et mangfold som er basert på sterke lokale tradisjoner og særegne kvaliteter, og som skal gi grobunn for lokal verdiskaping og optimisme.

Landbruks- og matdepartementets opprettelse av KSL Matmerk 1. januar 2007 og stiftelsens videre arbeid vil være gunstig for jordbruket i de samiske bosettingsområdene. Når ordningene blir bedre kjent og utviklet, vil dette trolig gi en merverdi gjennom hele verdikjeden, sammenlignet med

standardprodukter i volummarkedet. Det antas at merke- og kontrollordninger vil gi bedre vilkår for lokale og tradisjonspregede produkter i de deler av matmarkedet der det etterspørres spesialprodukter og mangfold. Markedsføring av småskalaprodukter identifisert med opprinnelsesstedet har lenge vært en suksess i bl.a. Frankrike og Italia, og den senere tid også i Norge. Interessen for det samiske generelt tilsier at en slik satsing med utgangspunkt i samiske områder har store muligheter.

Organisasjonens Norsk Bygdeturisme og Gardsmat (NBG) er en landsomfattende medlemsorganisasjon for virksomheter innen bygdeturisme og gardsmat i Norge. Organisasjonen bruker internett aktivt i arbeidet med bl.a. egen hjemmeside for informasjon om gårdsutvalg. Organisasjonen fungerer også som et faglig og sosialt nettverk med mer enn 500 medlemmer over hele landet.

Satsing på småskala matproduksjon vil for mange innebære mye nytt i forhold til dagens avsetning på melk og kjøtt, og dermed behov for ny kunnskap på en del områder. Denne nye produksjonen blir stadig mer kompetansekrevende, spesielt hvis en skal nå større markeder utenfor lokalmarkedet. Nye og utvidede markeder vil ofte være nødvendig for å få den nødvendige lønnsomheten i virksomheten. Lokalmarkedet i de samiske områdene er begrenset. utfordringene knyttet til lokal videreforedling og salg er derfor større enn i andre deler av landet.

Dersom en skal lykkes i arbeidet med å øke verdiskapningen på gården og utvikle nye og revitalisere gamle næringskombinasjoner ved bl.a. å satse på nisje- og kvalitetsprodukter er det en sentral forutsetning at kvinnene i større grad vender tilbake til jordbruket. Kvinner har tradisjonelt vært "omsorgsbonden" og stelt inne og ute og bidratt til trivsel på gården. Kvinner har også vært viktig i forhold til å overføre tradisjoner til de unge, spesielt mat- og duodjitradisjoner. I senere tid har kvinnen vært viktig i forhold til kvalitetssikring på gården. Dersom samiske mattradisjoner skal kunne tas i bruk som nye og eksklusive nisjeprodukter fra samisk jordbruk, må kvinnene som har tradisjonene være sentrale i en slik satsing.

- Satsing på landbruksprodukter for et betalingsvillig marked som etterspør mangfold, miljø, tradisjon og særpreg må være en overordna strategi. Økt satsing på lokalt og regionalt særpreg i matkulturen er en langsiktig og krevende satsing. Det anses imidlertid som en nødvendig satsing for å sikre at det også i fremtiden er et levedyktig jordbruk i de samiske bosettingsområdene. I en slik satsing er det bl.a. behov for:
- **Samarbeidsløsninger lokalt.** Ved videreforedling og produksjon av lokale matprodukter ligger det muligheter for samarbeidsløsninger. De bygningsmessige investeringer kan bli vesentlig redusert ved samarbeidsløsninger mellom gårdbrukere og andre i våre bygder. I slike flerbrukerbygg kan ost- og smørproduksjon skje, rakfisklegging, honning, røyking av kjøtt og fisk m.m.
- **Nettverk mellom produsenter og mellom produsenter og fagmiljø.** Det er nødvendig å utvikle et nettverkssamarbeid mellom produsenter av samiske tradisjonsprodukter. Det system som Norsk Bygdeturisme og Gardsmat har bygd opp er et godt eksempel på nettverk mellom produsenter og mellom produsenter og kunder. IKT-teknologi vil være avgjørende for å utvikle et velfungerende nettverk der forbrukerne på en enkel måte får informasjon om hvilke produkter som er til salgs. Det er samtidig nødvendig å bygge nettverk mellom nisjeprodusenter om vi skal få et større mangfold av produkter. Mattilsynet har ansvaret for å lage systemer for matvaresikkerhet i landbruket. Dette fordrer et tett samarbeid mellom matprodusenter og Mattilsynet både sentralt og lokalt.
- **Markedskunnskap og markedskontakt.** En markedsundersøkelse er en grunnleggende forutsetning for satsing på nisje og kvalitetsprodukter. Det er viktig å få en vurdering av hva som er ønskelige produkter, relatert til de krav forbrukerne stiller og de trender som er i markedet. Kort sagt bør det gjøres et arbeid for å få svar på hvilke produkter forbrukeren ønsker.
- **Kompetanse og kunnskapsutvikling.** En bred satsing på kompetansehevede tiltak er nødvendig. Det er naturlig at et undervisningsopplegg i lokal videreforedling av

landbruksprodukter iverksettes og ledes fra videregående skoler. Det er naturlig at innsamling av eksisterende kompetanse på foredling av samisk mat som har gått fra generasjon til generasjon inngår i det opplegget.

- **Opprinnelses og kvalitetsmerking.** Markedet er villig til å betale mer for varer som er annerledes og har et særpreg. Det krever imidlertid en tung markedsføringsstrategi for å lansere samisk mat som et merkenavn. Det kreves kapital fra det offentlige for at samiske produkter skal klare å etablere seg i et marked til høyere pris enn standardvare.
- **Samarbeid mellom jordbruk og reindrift.** Jordbruket står på mange områder overfor de samme utfordringene som reindriften, øke mangfoldet av produkter og utnytte ressursene lokalt i langt større grad. I et samarbeid mellom jordbruk og reindrift på videreforedling, bearbeiding, markedsføring, profilering og salg ligger det store muligheter for økt verdiskapning. Ved å utnytte hverandres råstoff ligger det store muligheter for gjensidig større nytte. I reindriftnæringen er det investert i mobile slakterier for å slakte rein. Et samarbeid om bruken av slike mobile anlegg kan redusere kostnadene for begge næringene.
- **Lokalprodusert mat og økologiske produkter.** Forbrukerne som er vårt marked ønsker å kjøpe lokalprodusert mat og økologiske produkter. Interessen for det samiske samfunnet er økende i reiselivssammenheng og regionen opplever stor gjennomfart av turister hver sommer. Vi har et internasjonalt marked som kommer til oss hver sommer, det ligger en utfordring i å utvikle produkter og salgsarena som er attraktive for turistene. Økt satsing på lokal og regional videreforedling med basis i lokal kultur og historie vil også ivareta reiselivets behov for foredla mat. En forutsetning for dette er at gjøres en kartlegging i forkant om hvilke mattradisjoner vi har innenfor samisk mat og hva er mulig i dag å produsere og selge. Samisk jordbruk har noe å bidra med til norsk landbruk og matproduksjon.

9.6 Legge til rette for næringskombinasjoner

Næringskombinasjoner har alltid vært viktig for bosettingen i samiske områder. I tidligere tider var det kombinasjonen jordbruk og fiske som dominerte og som samlet ga tilstrekkelig inntektsgrunnlag til husholdet. Senere er jordbruket drevet i kombinasjon med blant annet bygge- og anleggsvirksomhet og kommunalt arbeid. I dag ser vi hvordan bøndene i større grad tar del i framveksten av nye næringer relatert til IKT, media og tjenesteproduksjon. Mens de foregående epokene «tvang» ektefellen bort fra gården, gir dagens epoke med informasjons- og kommunikasjonsteknologien mulighet for å ta jobbene med tilbake til bygda og gården. Fremtidige tilpasninger vil vi trolig finne innenfor kombinasjonen mellom tradisjonell næring, ny kunnskap og ny teknologi.

Selv om det skjer en utvikling i kombinasjonsnæringene, vil fiskerinæringen i enkelte områder fortsatt være en viktig binæring til landbruket, men ofte i en annen form enn tidligere. Således kan for eksempel fiskeoppdrett, havbruk og oppdrett av marine arter være viktige binæringer fremover. Bønder vil generelt ha gode forutsetninger for å drive fiskeoppdrett og oppdrett av alternative marine arter, ettersom næringene bygger på samme tankegang og prinsipper. Økte inntekter til bønder i samiske områder må imidlertid komme gjennom flere ulike tiltak og på flere områder. Naturressurser alene er ikke nok for å få til utvikling og ny næringsvirksomhet. Den menneskelige ressursen i form av kompetanse blir den viktigste konkurransefaktoren. Den tradisjonelle kompetansen til den enkelte gårdbruker må utvikles med ny kompetanse om blant annet marked og produktutvikling. Ved å utnytte det fortrinn en har i felles samisk kultur, språk og levesett vil en på best måte kunne revitalisere tradisjonelle næringskombinasjoner og utvikle arbeidsplasser med gården som ressursbase.

Det er mulig å øke sysselsettingen ved å satse på kombinasjoner av ulike næringer og samisk reiseliv. På den måten kan man videreføre den tradisjonelle samiske næringstilpasningen. En slik tilpasning er fleksibel på flere måter. Et annet forhold er at tilgangen på naturressursene ofte er sesongbetont, og at det av den grunn gjør det nødvendig å ha andre inntekter. Om inntjeningen i en næring skulle

svikte, så har man andre inntekter å basere seg på. Kombinasjoner gir mulighet for at begge ektefellene har sin arbeidsplass hjemme.

Landbrukseiendommens ressurser og bondens kompetanse som næringsutøver er et godt grunnlag for etablering av nye virksomheter og nyskaping. Dette gjelder både i forhold til tradisjonelt næringsliv og nye næringer. Eiendommen representerer ressurser i form av arealer som kan brukes til nye produksjoner, mens bygninger kan utnyttes i nye næringer som for eksempel turistvirksomhet. Likevel er det de personlige ressursene som er den viktigste faktor for etablering og nyskaping. Mange bønder er mer interessert i å øke inntekten og arbeidsinnsatsen på gården enn å ta eller øke omfanget av lønnsarbeid ute. Det anses derfor å være potensial for næringsutvikling på gårdsbruk. Med dagens markedssituasjon er det lite ønskelig med økt produksjon av tradisjonelle landbruksbruksprodukter, dog med unntak av produkter av sau og lam. Det primære ønsket for de fleste er å fortsette med det de holder på med, eventuelt i noe større omfang. For at nye næringer i tilknytning til jordbruket skal få en større betydning må det derfor skje relativt store endringer i holdninger og praksis.

Det er flere utfordringer når det skal legges til rette for utvikling av næringskombinasjoner. Blant annet er enkelte bønder skeptiske til å etablere tilleggsvirksomhet på gården. Oppstart av tilleggsvirksomhet kan medføre så store økonomiske investeringer at det blir for stor usikkerhet knyttet til den fremtidige inntjeningen. Den arbeidsinnsatsen som kreves ved nyetableringer er dessuten ofte mer enn de tilgjengelige ressursene på gården. Disse utfordringene medfører at selv om bøndene har gode ideer om tilleggsnæringer, er det få som har tid og økonomi til å sette ideene ut i livet. Likeledes er det slik at den nye generasjonen gårdbrukere oftest har landbruk som eneyrke. Det typiske er at mannen jobber på gården, mens kvinnen har tatt utdanning og har en karriere utenom bruket. Terskelen er høyere i den yngre generasjonen for at ektemaken skal etablere tilleggsvirksomhet på gården, enn i foreldregenerasjonen. Gårdene er blitt større som følge av strukturrasjonaliseringen. Det medfører at det blir mindre tid til andre aktiviteter enn gårdsarbeidet. Satsning på tilleggsnæringer fører til at bonden må ta større hensyn til markedsforhold enn før. Bonden har vært sikret avsetning på tradisjonelle produkter til en fastsatt målpris gjennom samvirkeorganisasjonene, og har ikke vært avhengig av bondens egen markedsinnsats. Etablering av tilleggsnæringer krever nye måter å jobbe på og en annen kompetanse enn det bonden tradisjonelt har hatt.

I Soria Moria-erklæringen kapittel 15 heter det:

- Regjeringen vil sette i verk et verdiskapningsprogram for næringskombinasjoner i samiske strøk
- Regjeringen vil satse på samisk reiselivsutvikling som skal sikre og styrke næringslivet i samiske områder

Rammebetingelser har stor betydning for kombinasjonsnæringer. Disse fastsettes som regel av sentrale myndigheter. Det dreier seg blant annet om skatte- og avgiftsregler, markedsregulerende tiltak, kvoteordninger innen husdyrsektoren og fiskerinæringen og bestemmelser om motorferdsel i utmark. En satsning som tar for seg hele verdikjeden fra råvareprodusent til forbruker vil kunne gi kombinasjonsnæringene helårig sysselsetting med god økonomi. Forbedring av rammebetingelsene for å drive disse vil være en sentral del av en slik satsning.

Nye næringskombinasjoner med utgangspunkt i gården kan utvikles i forhold til

- **Kunnskapsbaserte næringer** innenfor informasjon, media m.m. ved hjelp av IKT-teknologi. Eksempler kan være skolebøker med utgangspunkt i landbruk og naturbruk i samiske områder.
- **Nye marine arter** som ny næring for gårdsbruk i samiske kyst og fjordområder. Oppdrett av skjell, kråkeboller m.m. gir nye muligheter for næringskombinasjoner.

- Innenfor **Grønn omsorg** har landbruket muligheter for tilleggsinntekter. Med flere eldre som lever lenger, omtalt som eldrebølgen, åpnes det et potensiale for eldreomsorg i regi av landbruket. Det tilbud omsorgstrengende eldre får i dag er svært varierende og ofte kommunale dagsentre e.l. hvor de eldre gjerne tilbys hobbypregede håndarbeidssysler. Landbruket kan gi de eldre et helt annet tilbud knyttet til fysisk trening, uteliv og friluftsopplevelser.
- **Urter og bær.** Fargestoffer i norske bær, urter, frukt og grønnsaker er fulle av nyttige og sunne antioksidanter. Mulighetene for næringsutvikling er langt fra utnyttet. Flere forskningsrapporter viser til at det er et marked for disse produktene. I hovedsak dreier det seg om mat og drikke, kosmetikk og velvære og medisin og helsekost. Flere stoffer kan ha kommersiell interesse så som antioksidanter i mjødurt og fjellmarikåpe, antimikrobielle stoffer i molte og bringebær, fargestoffer, oljer, fettsyrer og mange viktige enzymer.
- **Andre utmarksprodukter.** Det er en rekke utmarksprodukter som kan danne grunnlag for kombinasjoner med jordbruk. I Melding om utvikling av utmarksnæringer (2007) er det nevnt flere produkter som kan være aktuelle i utviklingen av utmarksnæringer. Foruten bær og urter dreier det seg om innlandsfisk, sopp, kultivering av ville vekster. Sentralt i utviklingen er å bedre rammebetingelsene for å drive utmarksnæringer, kvalitets sikring, kompetanseheving og forskning og utvikling, salg og markedsarbeid og bedre nettverk og samarbeid i næringen.
- **Reiseliv** har fortsatt et potensiale i landbruket. Spesielt i de samiske områdene er det utviklet relativt få reiselivsprodukter eller bygdeturismetiltak med utgangspunkt i jordbruket. Sametinget var med i prosjekt som hadde som mål å lage ferdige rundreisepakker med fly og hurtigrute der samisk kultur og samiske opplevelser er sentrale. I prosjektet ble det satt fokus på kompetanseheving, nettverksbygging, pakking og markedsføring/salg. Natur- og kulturbasert reiseliv har et stort potensial i seg og kan videreutvikles. Sápmi/Sameland har en unik kultur og et urfolk som med rett produktutvikling vil være et interessant reisemål for mange.

9.7 Kompetanseutvikling og nettverksbygging

Det å drive moderne landbruk stiller store krav til bondens kompetanse. Sametinget antar at kravene til bondens kompetanse vil bli enda større på grunn av framtidige utfordringer knyttet til miljøvennlige og økologiske driftsmåter, videreforedeling av tilgjengelige ressurser og markedsføring/salg. Det krever også økt kompetanse dersom bøndene skal klare å utnytte de mulighetene som ligger i småskala turisme i kombinasjon med landbruket. Det sentrale er å bygge opp kompetanse for å kombinere samiske tradisjoner med krav i dagens samfunn.

Det er etablert et nordnorsk kompetansesenter for landbruk og innlandsfisk. Det er viktig å øke forskningen på og utvikle kompetanse rettet mot nye næringer, markedsundersøkelser, produktutvikling, markedsføring m.m. Kompetansesenteret er del av et nav som har hele Nord-Norge som sin målgruppe. Det er viktig å sikre at senteret også tar for seg samiske forhold innen landbruk og innlandsfisk.

Den negative utviklingen i landbruket gjør at det er grunn til å vurdere om Sametinget bør ha en mer aktiv rolle på dette området. Det vil jevnlig være behov for dette ettersom en bonde som ønsker å utvikle sin næringsvirksomhet i stor grad møter hindringer i form av offentlige reguleringer. Overgangen til løsdriftsfjøs fra 2024 vil for eksempel stille store krav til rådgivning. Det samme vil bønders ønske om salg av videreforedlede gårdsprodukter. Sametinget bør være en aktiv aktør med sikte på å fjerne unødvendige hindringer for bondens næringsutvikling. Sentralt i dette arbeidet vil være politiske prosesser med sikte på en reell forenkling av regelverket. Her kan Sametinget spille en viktig rolle. Sametinget bør derimot ikke ha en aktiv rolle når det gjelder konkret landbruksfaglig veiledning. Dette er oppgaver som i hovedsak tilligger fylkesmannen, kommunene og forsøksringene.

IKT-teknologi kan i sterkere grad brukes aktivt til å utvikle virksomheter på gården. Aktiv bruk av internett, både som kanal mot markedet, som internt nettverk mot andre bønder og som hjelpemiddel for å utvikle nye produkter fra gården.

De videregående skolene som tilbyr landbruks- og naturfaglig utdanning i landsdelen utgjør en stor ressurs for landbruket. Det er naturlig at samarbeidet med Nordnorsk kompetansesenter videreføres. Videregående skoler sammen med elektroniske klasserom kan være de som håndterer kompetanseheving og utdanning av gårdbrukere. Det er viktig at skolene holder ved like kunnskap om jord-, husdyr- og landbruksproduksjon.

Vi anbefaler:

- **Iverksette et kompetanseprogram for økt verdiskapning.** Videregående skoler innen landbruk og reindrift kan bli lokale kompetansesentra for utdanning, etterutdanning og utvikling innenfor økt verdiskapning i primærnæringene. En sterk satsing på nettverksbaserte nisje- og kvalitetsprodukter krever kompetanse, både teoretisk og praktisk. Det er derfor viktig at det tilrettelegges lokalt for produktutvikling, leie av produksjonsutstyr og andre naturlige fellesfunksjoner. Kompetansesenteret for nordnorsk landbruk vil være navet i utnyttingen
- **Entreprenørskap.** En sterkere satsing på entreprenørskap som fag ved videregående skolene er nødvendig for å få en økt fokus på nye næringer i tilknytning til jordbruket. Entreprenørskap er avgjørende for etablering av ny virksomhet og utvikling av eksisterende for å få økt verdiskapning og arbeidsplasser i de samiske områdene. Innenfor landbruket er det store og mange nye muligheter, for å utnytte dem er det entreprenørene som må ta tak i mulighetene, utvikle nye forretningsmessige konsept som kan bli forretning ut av.
- **Utbygging av IKT-teknologi i landbruket.** Informasjons- og kommunikasjonsteknologi er nødvendig for å a) skape nettverk mellom produsenter, b) bringe den nødvendige kompetansen til bygda, c) kunne markedsføre og selge på et marked utenfor lokalmarkedet og d) for å bygge opp under miljø for nærings- og bygdeutvikling. I kompetansesammenheng er det spesielt mulighetene for fjernundervisning som IKT kan legge til rette for.
- **Grenseoverskridende samarbeid.** Samiske kommuner i Nordvest-Russland og i Norge har samarbeidet og bygget nettverk i flere år. Det er viktig at vennskapskommune samarbeidet fortsetter og støttes opp. En regionalisering av handelspolitikken mellom Norge og Russland er ønskelig, hvor en kan ta hensyn til de målsettinger samene har til ytterligere samhandel. Eksempel kan være eksport av melk fra Finnmark til Nordvest-Russland og import av reinkjøtt fra Nordvest-Russland. Interreg-samarbeidene på Nordkalotten har gitt mange samarbeidsrelasjoner, spesielt i Deatnu/Tana-dalen og mellom Tornedalen og Storfjord/Gáivuotna/Kåfjord-området. Fra 2007 starter et nytt interreg-program opp, hvor det er muligheter for å se de strategier og tiltak utvalget har foreslått i en større sammenheng og bygge nettverk og samarbeid på hele Nordkalotten. Det bør for eksempel være mulig å se på løsninger hvor bønder i Utsjok kan levere melk og kjøtt til anlegg rett over grensa i Deatnu/Tana/Kárášjohka/Karasjok for felles videreforedling. Det kan da utvikles særskilte Deatnu/Tanadal-produkter.

9.8 Utnyttelse av utmarksressursene

I samiske bygdesamfunn har en ikke klare skiller mellom ulike aktiviteter i utmarka. Grensegangen mellom næringsmessig utnyttning av naturressurser, rekreasjonsutnyttning og tradisjons-/kulturbetainga aktiviteter er ikke alltid like lett å trekke. Dette gjelder særlig utnyttning av naturressurser i utmarka. Dette står i sterk kontrast til den offentlige sektoriserede forvaltning av naturressursgrunnlaget. Dette kan illustreres gjennom sektorer som Fylkesmannens miljøvernaveidning, Statsskog, Finnmarkseiendommen, landbruksmyndighetene og Reindrifftsforvaltningen. Dette fører ofte til kollisjon mellom brukere og forvaltere i forholdet til bygdefolks rettigheter til næringsmessig utnyttelse av naturressursgrunnlaget. Samtidig har vi en sektorisert lovgiving, lover og regelverk som er

tilpasset andre eierstrukturer enn de vi har i Nord-Norge. Det innebærer også en sterk ivaretagelse av allmennhetens interesser og liten grad av mulighet til lokal styring og ressursforvaltning for bygdebefolkningen.

Innovasjon Norge er ansvarlig for det trebaserte innovasjonsprogrammet som har en ramme på ca 35 mill kroner i 2007. Det nye trebaserte innovasjonsprogrammet er i stor grad rettet mot innovasjon i bedrifter og har fokus på samarbeidsforhold mellom aktørene i verdikjeden. Satsingen skal fokusere på tre konkrete tiltaksområder: Industrielt byggeri, treprodukter og tradisjonstre og innovasjonssystemer. Det siste tiltaksområdet omfatter tiltak som bidrar til innovasjon i bedrifter, forskning og utvikling og kompetanseheving. Opplæring og kompetansehevede tiltak vil også være viktige verktøy. For skogbruket i samiske områder er det en utfordring å nyttiggjøre seg de muligheter som verdiskapningsprogrammet legger opp til. Mer spesifikt vil utfordringen for de samiske områdene være å utvikle nåværende og nye nisjeprodukter basert på trevirke. Det er i dag et mangfold av gårdssagbruk som selger spesialprodukter i lokale marked. Disse vil danne grunnlag for nytenking og nyskaping som kan ta vare på og utnytte det som kan høstes fra skogen. For bjørkeskogen er utfordringen å øke avvirkinga, mens det for furuskogen er utfordringen å utnytte tømmeret bedre til godt betalte sortiment.

Utnytting av utmarksbeite er et godt eksempel på utnytting av lokale ressurser som samtidig tar vare på det biologiske mangfold. Imidlertid har ikke rovdyrforvaltningen den nødvendige tillit til at det kan skapes en samla forståelse og satsing på utmarksbeite som viktig ressurs. I dag er det slik at gamle og verdifulle kulturlandskap gror igjen fordi mange ikke tør slippe ut dyrene i frykt for rovdyrskade. I en bedre utnyttelse av utmarka er det viktig at de samiske næringene jordbruk og reindrift står sammen og samarbeider om krav til forvaltningen av utmarka. Det er viktig at Sametinget legger til rette for at de to næringene i fellesskap arbeider sammen for en bedre rovdyrforvaltning og verne utmarka mot større inngrep.

Rovviltproblemene i samiske områder har økt betydelig og er en av de største utfordringene for saueholdet. Sauebønder i de samiske områdene har hatt store tap som følge av rovdyr. Utvidet jakttid vil være nødvendig for å ta ut de kvoter som er gitt. Vanskelige klimatiske og geografiske forhold gjør det vanskelig å ta ut den kvote det er gitt fellingstillatelse til, uten at jakttida utvides. I tillegg til den økonomiske belastningen det er for brukerne, er det i mange tilfeller en psykisk påkjenning med leting og dokumentasjon av kadavre. I mange tilfeller er rovvilt-problemet avgjørende for fortsatt drift eller nedleggelse. Den økende rovviltbestanden vil i en del tilfeller redusere grunnlaget for beitebruk i de samiske områdene, beitebruk og rovvilt fører til konflikter.

Sametinget foreslår:

- **Forsøksordning med bygdebruksmodeller.** Det bør kunne åpnes for at bygder i Nord-Norge som en forsøksordning kan få et avgrenset bruksområde der folk i bygda kan høste av utmarka uten at andres bruk skal være til hinder for det, og samtidig gis kontroll med bruken av nærområdene. Dette vil også kunne samsvare med lokale brukssedvaner i bygdene.
- **Flerbruksplaner for bruk av utmark.** Bruken av utmarka er regulert innenfor flere sektorlover. Med utprøving av lokale og regionale flerbruksplaner for bruken av utmarka kan en gjennom samarbeid mellom sektorinteresser som reindrift, landbruk, friluftssinteresser, kommuner og statlig forvaltning i vareta både nærings-, friluftss- og generelle samfunnsinteresser.
- **Rovdyrforvaltningen.** Rovdyr som skadedyr utgjør et betydelig problem for landbruket i de samiske områdene. Reindrift og jordbruk har felles interesser i å regulere rovdyrbestanden slik at tapet av rein og husdyr reduseres til et akseptabelt nivå. Rovdyrproblematikken begrenser i dag utnyttelsen av utmarka for jordbruket. Utmarksbeite er problematisk så lenge tapet av dyr er så vidt stort.
- **Utnytte skogsressursene.** Det ligger muligheter i det å utvikle nisje- og kvalitetsprodukter basert på trevirke som kan utgjøre en viktig binæring for jordbruket. Produktutvikling og nyskaping vil

være viktig for å fange opp ideer og initiativ og realisere nye muligheter innenfor denne sektoren. Motivasjon og kompetanseheving vil likeledes være sentrale strategier.

9.9 Rettigheter i utmark

Det er viktig å sikre jordbruket rett til beite i utmark. I finnmarksloven § 23 ble det innført en lovfesting av at det til jordbrukseiendom ligger rett til beite for så stor buskap som kan vinterføs på eiendommen. Sametinget mener at tilsvarende rettighet må gjelde i de øvrige samiske bosettingsområdene. Det er videre viktig at jordbruket i samråd med reindrifta finner fornuftige og bærekraftige forvaltningsløsninger som tar hensyn til begge næringenes behov.

Bønders adgang til motorisert ferdsel i utmark kan ha betydning for næringens muligheter til utvikling. Samtidig kan andre personers adgang til motoriserte ferdsel i utmark ha negative virkninger for landbruket. Sametinget er kjent med at prosjektet ”Motorferdsel og samfunn” (MoSa) er avsluttet, og sluttrapporter overlevert Direktoratet for naturforvaltning som oppdragsgiver.

9.10 Kulturlandskap

Kulturlandskapet har betydning for jordbrukets identitet og tilhørighet. Kulturlandskapet representerer store produksjonsverdier for gårdbrukeren og betydelige opplevelsesverdier for allmennheten. Kulturlandskap er et gode som er avhengig av produksjon og som vi får sammen med produksjon av mat. Det har også stor verdi for lokalbefolkningen og de som ferdes i dette landskapet. Det er avgjørende for opplevelsesverdien at nærområder til veg og andre ferdselsårer er slik at de åpner for utsyn. For å kunne hindre gjengroing og holde kulturlandskapet vedlike, er det helt avgjørende med et oppegående og levende landbruk, og da særskilt produksjon basert på beitedyr.

10 Forholdet til Finnmarkseiendommen (FeFo)

For å sikre et levedyktig landbruk i Finnmark, er det viktig at aktive bønder får tilgang til jordbruksarealer og at prisen er på et akseptabelt nivå. Finnmarkseiendommen (FeFo) vil her kunne spille en viktig rolle.

FeFo sier i sin strategiske plan at verdiskapning skal tilfalle fellesskapet, og at priser på salg og bortfeste av arealer derfor skal markedsorienteres, slik at gevinsten ikke skjevfordeles og gir spillerom for spekulasjon. Sametinget er enig i prinsippet om at priser på salg og bortfeste av arealer normalt skal markedsorienteres. Det forutsettes i den forbindelse at FeFo ved salg og bortfeste av jordbruksarealer forholder seg til verdien arealet har som jordbruksareal og ikke som mulig fremtidig tomteareal. Sametinget mener videre at det er viktig at FeFo som dominerende grunneier i Finnmark avsetter tilstrekkelig med arealer til jordbruksformål.

11 Nærings- og kulturkomiteens behandling

Nærings- og kulturkomiteens behandling av 14.09.07

Innledning

Sametinget har tidligere vedtatt overordnede strategier for jordbruket i samiske bosetningsområder. I 1994 nedsatte Sametinget et utvalg for utarbeiding av egen jordbruksplan og utvalgets utkast ble overlevert Sametinget høsten 1995. Sametinget gjorde vedtak i saken i 1996.

I 1999 igangsatte Samisk Næringsråd en rullering av jordbruksplanen. Det ble utnevnt et eksternt utvalg for å gjøre denne jobben. Utvalget overleverte sitt arbeid i august 2000 og kalte den for ”Jordbruksplan for samiske bosetningsområder – et prosjekt for Sametinget”. På bakgrunn av dette dokumentet, vedtok Sametinget i sak 08/01 en revidert jordbruksplan.

Merknader:

Komiteen, medlemmene fra Norske samers riksforbund (NSR) Lene Hansen, Susanne Amalie Andersen, Mikkel Nils A. Sara, Tor Mikalsen og Jarle Jonassen, medlemmene fra Arbeiderpartiets sametingsgruppe (Ap) Marianne Balto, Knut Store, Henrik Eriksen, Bjarne Store-Jakobsen, Marit Kirsten A. Gaup, Per Edvind Varsi og Grethe Amundsen, medlemmet fra Senterpartiet (SP) Olaf Eliassen, medlemmet fra Sør-lista (SL) Kirsten Appfjell-Eira, medlemmet fra Flyttsamelisten (FSL) Per A. Bøhr, synes det er positivt at Sametinget i meldingsform får drøftet de utfordringer som det samiske jordbruket står overfor. Jordbruket er en av pilarene som det samiske samfunn er bygd opp på, og utgjør et viktig innslag i den samlede matproduksjonen og er sentral for bosettingen.

Komiteen, med unntak av medlemmet Olaf Eliassen fra SP registrerer at det i kapittel 9.2 under ”Bedre lønnsomhet”, uttales at økt volumproduksjon synes lite realistisk, og at reduserte kostnader vil derfor på kort sikt være den beste måten å bedre lønnsomheten på. Komiteen mener imidlertid at det samiske jordbruket må kunne ta del i en økt volumproduksjon. Jordbruket i samiske områder besitter ledig produksjonskapasitet i form av ubenyttede arealer, arbeidskraft og bygningsmasse. Av den grunn kan bedring av lønnsomheten skje også i form av økt volumproduksjon uten de store kostnader. Selvsagt må fokuset også settes på reduksjon av kostnadene i form av bedre utnyttelse av innsatsfaktorene og med fornuftige samarbeidsløsninger slik det også kommer frem i meldingen. En forbedring av lønnsomheten i jordbruket er en forutsetning for å opprettholde antall produksjonsenheter og for økt rekruttering til yrket.

Komiteen mener derfor at også melkekvoter må gjøres bedre tilgjengelig for det samiske jordbruket. Markedsprisen på melkekvoter i dag er skyhøye og de færreste av de mindre brukene har råd til å konkurrere om melkekvotene pga markedsprisen. Kostnaden blir altfor høy og det vil ta altfor lang tid før melkekvoten begynner å forrente seg. Derfor er det nødvendig å finne andre ordninger for å gjøre melkekvoter tilgjengelige for samiske områder.

Komiteen er enig i at økt fokus på utnyttelse av utmarksressursene, slik det er beskrevet i kapittel 9.8. ”Utnyttelse av utmarksressurser”, kan utgjøre en vesentlig inntektskilde i samiske områder. Høsting av utmarksressursene har imidlertid ikke status som næring og dette begrenser og hindrer muligheten til å utnytte disse ressursene som en del av inntjeningen for jordbruket. Derfor må høsting av utmarksressurser få status som næring.

Komiteen ser at i kapittel 5.10 er det omtalt rovviltets innvirkning i jordbruket. Også det samiske jordbruket preges av de skadene som fredet rovvilt forårsaker. Komiteen mener det er behov for å foreta en ytterligere forbedring av rovviltforvaltningen. Særlig mangler det ressurser til bestandsovervåking, og dette forhindrer en forvaltning i tråd med Stortingets vedtak og de regionale forvaltningsplanene. Komiteen mener at det må avsettes tilstrekkelig med ressurser slik at bestandsovervåking kan foretas på en tilfredsstillende måte.

Komiteen ser positivt på at meldingen nevner økologiske produkter i forbindelse med framtidige satsningsområder. Generelt større oppmerksomhet rundt miljø- og klimautfordringer gjør økologisk drift mer aktuelt i landbruket. Etterspørselen etter økologisk mat er økende og komiteen viser til at regjeringen har som mål at 15 prosent av matproduksjonen og matforbruket i 2015 skal være økologisk. Også samiske områder har et potensial og forutsetning for økologisk drift. Det kan bl.a. nevnes at de samiske områdene ikke er så plaget med insekter og skadedyr som områder lengre sør, og dermed kan klare seg med mindre kjemisk sprøyting. Økologisk drift passer videre fint inn i satsing på mer lokalprodusert mat, større produktmangfold, kvalitet og mattrygghet.

Komiteen konstaterer at landbrukseiendommene i samiske bosettingsområder tradisjonelt har vært relativt små. Dette har medført at den samiske befolkningen har måttet være fleksibel i utnyttningen av resursene. I nyere tid ble det slik at driften på mange små gårder ble nedlagt. Det førte ofte til at disse ble leid til nabobrukene som igjen kunne øke drifts- og næringsgrunnlaget.

Gjennom konsesjonsloven hadde det offentlige forkjøpsrett og dermed kontroll med omsetningen av landbrukseiendommer slik at disse i all hovedsak ble nyttet til landbruksformål. I den nye konsesjonsloven mistet det offentlige denne retten til å kontrollere omsetningen av landbrukseiendommer under 100 dekar ved at forkjøpsretten ble borte. Disse eiendommene omsettes nå med liberale krav til bo- og driveplikt og de nye eierne er ikke interessert i leie ut til landbruksformål.

Komiteen ser at en konsekvens av dette er sterk reduksjon av landbruket i samiske bosetningsområder. Dette fører til at livs- og næringsgrunnlaget forsvinner for den enkelte utøver. En annen konsekvens er at de driftsenhetene som allerede er store, kjøper alle de små eiendommene som tilleggsjord. Av den grunn utarmes samiske bosetningsområder ved at det er færre som bor der og som derfor fører til at samisk språk og kultur forsvinner.

Komiteen mener at det må til en felles nasjonal satsing. Det betyr at landbrukseiendommer under 100 dekar ikke lenger kan selges som fritidseiendommer uten krav til bo- og driveplikt. Det må gjeninnføres tiltak som gir det offentlige kontroll med omsetning av landbrukseiendommer under 100 dekar. Rammebetingelsene i samisk jordbruk kan ikke standardiseres etter norsk landbrukspolitikk bla. fordi bruksstørrelsene er små i samiske bosettingsområder. Sametingets hovedmål for samisk jordbruk er at sysselsettingen og bruksstruktur opprettholdes på dagens nivå.

Komiteen registrerer at internasjonale rammebetingelser har betydning for det samiske jordbruket. De fleste bruk som er i drift i samiske områder, er bygd på 1970- og 1980-tallet. Disse brukene har et stort behov for å ruste opp bygningsmassen slik at de tilfredsstiller kravene som landbruksmyndighetene stiller. Det har vært en avventende holdning blant jordbrukere i samiske områder til vedlikehold og opprusting av bygningsmassen i påvente av en avklaring av WTO-forhandlingene. Forut for det hersket det stor usikkerhet med EU-tilpasningen i jordbruket. Den relativt langvarige usikkerheten knyttet til de fremtidige internasjonale rammebetingelsene, er trolig en av årsakene til at gårdbrukere har vegret seg og fremdeles vegrer seg for å vedlikeholde og modernisere bygningsmassen. I tillegg har internasjonale krav medført at flere bruk i de samiske bosettingsområdene er avviklet.

Komiteen konstaterer at aktive bønder til enhver tid må sikres tilstrekkelige arealer til jordbruksformål. Som dominerende grunneier i Finnmark har FeFo en viktig samfunnsoppgave med å avsette tilstrekkelige arealer til jordbruksformål.

Komiteen konstaterer at Finnmarkskommisjonen skal utrede bruks- og eierrettigheter til den grunnen som FeFo i dag disponerer. Aktive bønder er en gruppe som kan ha slike rettigheter. Bøndene vil i så fall få overført eiendoms- eller bruksretten vederlagsfritt.

Komiteen, med unntak av medlemmet Per A. Bævr fra Flyttsamelista ser at en lav pris ved overdragelse av jordbruksarealer er avgjørende for at bøndene i praksis kan få tilgang til tilstrekkelige jordbruksarealer.

Komiteens tilrådning:

Komiteen har ikke flere merknader eller forslag og rår Sametinget til å vedta følgende:

Sametinget støtter for øvrig Sametingsrådets forslag til innstilling.

Nærings- og kulturkomiteens behandling av 15.11.07

Merknad

Komiteen, medlemmene fra Norske samers riksforbund (NSR) Per Bjørn Lakselvnes og Tor Mikalsen, Isak Mathsi O. Hætta, Dáloniid Listu og medlemmene fra Arbeiderpartiets sametingsgruppe (Ap), Knut Store, Henrik Eriksen, Bjarne Store-Jakobsen, Marit Kirsten A. Gaup, Per Edvind Varsi og medlemmet fra Senterpartiet (SP) Olaf Eliassen, medlemmet fra Sør-lista (SL) Kirsten Appfjell-Eira, medlemmet fra Flyttsamelista (FSL) Per A. Bævr, ønsker dialog med næringsutøverne og landbruksmyndighetene.

Det er viktig at Sametinget får reell innflytelse på utformingen av jordbrukspolitikken. For å lykkes med dette er det nødvendig å etablere god dialog med næringsutøverne og med landbruksmyndighetene. Dette innebærer blant annet at Sametinget skal ha en sentral rolle i forbindelse med jordbruksforhandlingene. I forkant av jordbruksforhandlingene bør Sametinget ha dialog med politisk ledelse i Landbruks- og matdepartementet slik at det er mulig å frembringe og skaffe forståelse for de særlige utfordringene som jordbruket i de samiske bosettingsområdene står overfor. Sametingets prioriteringer i jordbruksoppgjøret vil være det sentrale. I forkant av dialogen med Landbruks- og matdepartementet, må Sametinget ha dialog med næringsorganisasjonene i de samiske bosettingsområdene. God kontakt med næringsutøverne er en forutsetning for at Sametinget skal få et tilstrekkelig godt bilde av utfordringene for jordbruket i de samiske bosettingsområdene. Det vil jevnlig være behov for dialog med næringsutøverne og landbruksmyndighetene uten at dette har tilknytning til de årlige jordbruksforhandlingene. Dette kan for eksempel være tilfelle ved aktuelle lovprosesser.

Komiteens tilrådning:

Komiteen har ikke flere merknader eller forslag og rår Sametinget til å vedta følgende:

Sametinget støtter for øvrig Sametingsrådets forslag til innstilling og merknader fra nærings- og kulturkomiteens møte den 12.-14.09.07 i sak 10/07 Sametinget jordbruksmelding.

